

Наталія Потапчук

**ІСТОРІЯ НАШОГО РОДУ.
СІМ ПОКОЛІНЬ**

Для публікації в часописі "Сіверянський літопис" автором підготовлена адаптована для широкого загалу версія книги. З морально-етичних міркувань з неї вилучені розповіді про представників трьох молодших поколінь роду, які зараз іще проживають своє життя.

Чернігів 2024

Потапчук Н. С.

П64 Історія нашого роду. Сім поколінь / Н. С. Потапчук. – Чернігів, 2024. – 260 с.

Книга "Історія нашого роду. Сім поколінь" у текстовій формі відтворює генеалогічну схему походження родин, представники яких носять вказані на обкладинці прізвища, і містить біографії, життєписи, спогади. Матеріали для неї авторка збирала все своє доросле життя. Так, наприклад, інформація від бабусі Антоніни чекала свого часу 44 роки, аудіозапис батька Славомира – 20 років. Також у книзі використані закарбовані в пам'яті розповіді інших родичів.

Значний внесок у народження цієї книжки зробили й 15 представників роду, з якими авторка спілкувалася вже під час роботи над твором. Вони надавали або уточнювали інформацію, опитували близьких і надсилали інтерв'ю з ними, вичитували готовий текст, шукали в альбомах старі світлини.

ЗМІСТ

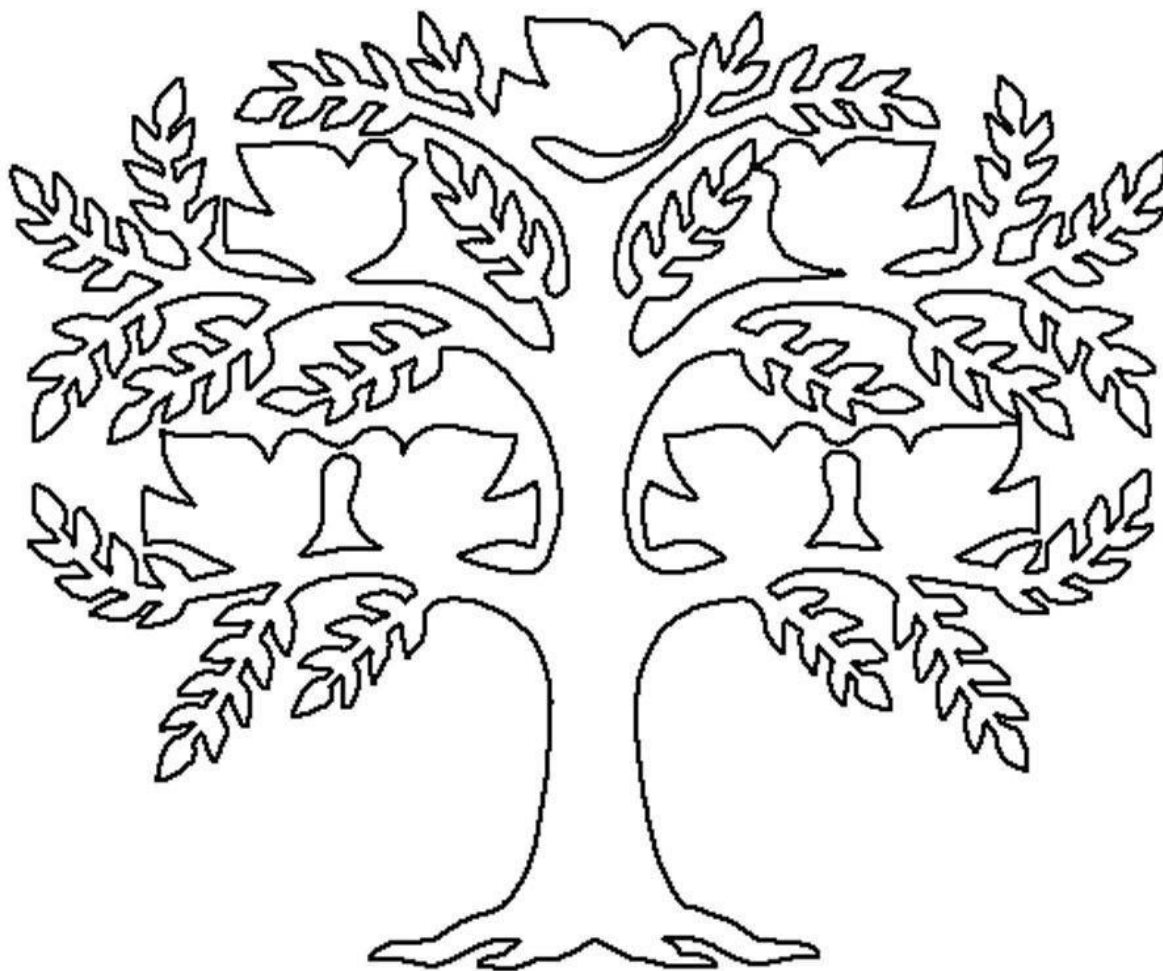
Передмова	4
Розділ І. Материнська лінія	
Вступне слово	8
ЧОРНІ	10
З історії Капитолівки	17
ВЕРЕЩАКИ Семен, Олексій, Віктор	19
ПОТАПЧУКИ Славомир і Ніна	26
ГАРКАВЕНКИ.....	34
ВЕРЕЩАКИ Микола і Валентина.....	37
Розділ 2. Батьківська лінія	
Вступне слово	42
ВАВРИШЕВИЧІ.....	47
Дещо з історії містечка Кодень	64
Довідка про село Цебрикове.....	66
Дещо з історії міста Бендери	67
ПОТАПЧУКИ Михайло і Павлина, Яків, Славомир	70
Дещо про село Костомолоти.....	96
Спогади Потапчука Славомира Яковича про життя його родини в селі Костомолоти.....	97
БОЖКИ.....	109
МАРЕНКОВИ	113
САВЧУКИ.....	118
ГРИШКИ	122
ПОТАПЧУК Ольга Михайлівна.....	123
З історії Рожища	126
Післямова	128

Передмова

Багато років тому, коли я, юнка, вчергове збиралася в гості до маминих батьків у село Капитолівка Ізюмського району Харківської області, старша сестра Ольга дала мені шматок міліметрового паперу й доручила розпитати в дідуся й бабусі, як звали їхніх предків та ким вони були й намалювати генеалогічну схему. Я сумлінно це зробила, занотувала все почуте олівцем і привезла ту міліметрівку сестрі. Через десятки років, коли я вирішила звести докупи власні спогади й зібрану за життя інформацію про родичів, попросила Олю знайти ту схему. Побачене на ній вразило. Тому що кого там тільки немає і де тільки не живуть представники нашого роду! Особливо по гілці нашого діда Олексія Верещаки. Вже після мене він розказав сестрі про всіх-всіх-всіх – дядьків, тіток, троюрід-них і більш далеких братів і сестер з їхніми чоловіками і дружинами, племінників та членів їхніх родин, і вона все це до тієї схеми додала. Життя розкидало людей по світах, тож знайти якусь далеку рідню по лінії Верещаків можна не тільки в населених пунктах Харківщини, а й на Волині чи навіть у російських Москві та Тюменській області. Проте згадувати тут людей, яких ніколи не бачила й про яких нічого не знаю, я не буду. Книгу пишу для прямих нащадків найближчих родичів і прагну зробити її читабельною.

Подана тут інформація отримана з різних джерел. Люди, з якими я спілкувалася, та й сама я цілком могли щось забути або переплутати. Тож, якщо комусь із читачів захочеться уточнити й відкоригувати свою чи чийось біографію – будь ласка! В електронний варіант книжки всі охочі можуть добавляти свої найкращі фото, а під моїм текстом від свого імені дописувати власні спогади. А я залишаю за собою право як на викладення відомого мені фактажу, так і на можливий суб'єктивізм. І наперед прошу вибачення в тих, хто знайде тут неточності про себе чи своїх близьких. Також прошу не ображатися на опис якихось не надто приємних фактів. Адже

життя – штука бурхлива, різноманітна, не ідеальна, і в цьому його привабливість і "прикол". Що було – те було і минувшину вже не зміниш. Тому приймаймо свою долю, свої удачі й помилки, злети й падіння із вдячністю і ділімося ними, як цінним і корисним життєвим досвідом. Сподіваюся, когось із представників молодших поколінь історії життя предків місцями змусять замислитися. А що точно молодь відчує – так це гордість за свій працьовитий, талановитий і веселий рід. Скажу чесно: коли я описувала свою рідню, саме гордість мене й захлеснула. Уперше в житті. Бо одна справа – знати щось про кожного окремо, а інша – зібрати все докупи, відчутти могутню силу родинних зв'язків, вдячність за успадковані здібності, порадіти тому, що все це було, продовжується і знову буде.

Перш ніж почати оповідь, хочу звернути увагу на кілька

речей.

Перше. Тут згадуються **СІМ ПОКОЛІНЬ**. Отже, мої онуки зможуть уже впевнено сказати, що знають свій рід "до сьомого коліна".

Друге. Читаючи цю сімейну сагу й розглядаючи фотографії, зверніть увагу на обличчя своїх давніх предків. Ви побачите в них світло, спокій і духовність. Попри те, що більшість із них були людьми без вищої освіти, простими селянами чи робітниками. У наших сучасників це внутрішнє світло й нат-хненність не завжди помітні. Це тому, що в іншому світі живемо – з іншими клопотами, прагненнями й пріоритетами.

Третє. Вся наша рідня споконвіку розмовляла українською мовою – у селах і містах, в Україні й Польщі, на Волині й Харківщині. Подекуди суржилом, з домішками російських слів та русизмів, але рідною. Тотальне зросійщення накрило Україну після здобуття нею незалежності, що парадоксально, і стало одним із виправдань загарбником жахливої російсько-української війни (2014 – ...). "Заповзала" Росія до нас довго й поступово, а ми й не противились...

Четверте. Наші предки публічно не матюкалися. На будівництві чи спересердя в когось, бувало, й виривалося "міцне слівце", проте в побуті, в родині непристойної, із сексуальним підтекстом, лайки не звучало. Років до 13-ти я, наприк-лад, взагалі не знала, що таке матюки. Ні діди, ні дядьки, ні, тим паче, жінки не вживали брудних слів, це було невластиво українському народові. Колись, у давніші часи, в українців було своє лихослів'я, але не таке бруталне, як російське.

Швидке запозичення ненормативної лексики у "братнього" народу відбулося після розпаду Російської імперії у ХХ столітті та встановлення радянської влади в Україні. Тоді використання лайки стало ознакою модної приналежності до робітничого класу, а відтак, послабило

соціальне табу на її вживання. Подальше поширення "міцного російського мату" сталося в період репресій 1930-х років, коли, перебуваючи в сталінських тюрмах і таборах, українці запозичували лексику, притаманну кримінальному оточенню, з яким контактували. Отож робімо висновки і визначаймося, якого роду-племені ми діти.

Стрімке забруднення нашої мови нецензурною лайкою та її фактичне узаконення зараз, під час страшної війни, вигідне тільки ворогу. А ми, повівшись на пропаганду брудного мату як символу захисту країни, просто губимо себе. Мені боляче, що мало хто це розуміє.

Розділ I
МАТЕРИНСЬКА ЛІНІЯ
(життєписи станом на середину 2023 року)

Вступне слово

Про далеких предків маминої лінії мені відомо небагато. З одного боку тому, що більшість із них були простими селянами й робітниками, яким за тяжкою працею було не до передачі історії роду нащадкам, а з іншого – з власної вини: доки були живі наші дід і баба, ми, молоді, їхнім минулим не надто цікавились. Якись життєві історії у розмовах інколи згадувались, але до часу, коли в мене до них виник професійний інтерес, дійшло небагато. І тих, хто пам'ятає минуле, на світі залишилось дуже мало. Частину наведеного в книзі фактажу я отримувала або уточнювала у найстаршого представника маминої лінії – мого 80-річного дядька Миколи Олексійовича Верещаки. До похилого віку він, дякувати Богу, зберіг і здоровий глузд, і добру пам'ять, і почуття гумору.

Мамин рід (одна з гілок) походить з-під міста Ізюма Харківської області. Розповідь про нього я починаю з пращурів своєї бабусі, які під Ізюм переселились із села Грушівка Куп'янського району Харківщини. В ідеалі, для розуміння хто кому який родич, було б добре намалювати генеалогічне дерево. Та зробити це складно. Через велику чисельність представників роду "дерево" у книзі не поміститься або буде дуже дрібним. В якості альтернативи спробую в колонку написати імена "стовпів роду" та їхніх нащадків. Спорідненість вказую відносно себе і свого покоління, курсивом виділені імена моїх прямих предків.

1. Прапрадід і прапрабаба по бабиній лінії: Чорний Василь Лаврентійович і Мотрона Іванівна (дівоче прізвище

невідоме)

Діти: *Костянтин*, Юхим, Михайло, Марія, Тетяна

2. Прапрадід і прапрабаба по бабиній лінії: *Кохан Юхим і Уляна* (дівооче прізвище невідоме)

Діти: *Агафія*, Уляна, Марія, Анастасія

3. Прапрадід і прабаба по дідовій лінії: *Верещака Гнат* (селянин) + *Дар'я Степанівна* (1831 р. н., дівооче прізвище невідоме)

Діти: Андрій (1864 р. н.), *Семен* (1874 р. н., був робітником), Омелян (1880 р. н., був ковалем)

4. Прапрадід по дідовій лінії: Супрун Євтій; ім'я його дружини невідоме.

Діти: Єлизавета (1872 р.н.), *Доротія чи Феодора* (1877 р. н.), Ірина, Тетяна, Василь (1882 р. н.)

5. Прадід і прабаба по бабиній лінії: Чорний *Костянтин Васильович* та *Кохан Агафія Юхимівна*

Діти: Олександра, *Ольга*, Михайло, Микола, Василь, Іван

6. Прадід і прабаба по дідовій лінії: *Верещака Семен Гнатович* та Супрун *Доротія (Феодора)*

Діти: *Олексій*, Марія, Василь, Анна, Антоніна, Віра

7. Дід і баба по материній лінії: *Верещака Олексій Семенович* та Чорна *Ольга Костянтинівна*

Діти: Віктор, *Ніна*, Таїса, Микола

Онуки: Василь і Дмитро; Ольга,

Наталія, Анатолій; ще один Анатолій; Світлана, Маргарита, Олена

Правнуки: Максим; Анастасія; Анжеліка; Владислав; Ніна, Віктор, Олександр; Юлія і Тетяна; Дмитро; Артем і Данііл

6. Мої батьки: *Потапчук Славомир Якович* та *Верещака*

Ніна Олексіївна

Діти: Ольга, Наталія, Анатолій

Онуки: Анжеліка; Владислав; Ніна, Віктор, Олександр

Правнуки: Діана й Антоніна; Аурелія; Артем і Тимофій;
Арсен і Лев

ЧОРНІ

Чорний Василь Лаврентійович + Мотрона Іванівна = сини Костянтин (був заможним селянином), Юхим (служив на пошті), Михайло, доньки Марія і Тетяна (були простими селянками)

Василь Лаврентійович був садівником. Закладений ним великий сад знаходився в Капитолівці між сосновим лісом і річкою, яка на сьогодні вже пересохла. Та річечка бігла за бабусиним обійстям, і ми дітьми в ній ще хлюпалися. За мого дитинства на місці колишнього саду було вже поле. Нещодавно я дізналася, що той сад годував не одне покоління нащадків Василя Лаврентійовича. Заробіток від продажу врожаїв мали навіть його онуки, а правнуки ласували плодами того саду ще в середині ХХ століття.

У Капитолівці чи, може, в сусідньому селі мешкали **Кохани Юхим і Уляна та їхні діти: доньки Агафія (1878-1949), Уляна, Марія, Анастасія.**

Одна з дівчат, Агафія, стала нашою прабабусею.

Чорний Костянтин Васильович та Кохан Агафія Юхимівна побралися й мали шістьох дітей: доньок **Олександрю (1900 р. н., померла 13-річною) та Ольгу (це вже наша бабуся, 1910 – 1997), синів Михайла (помер у дитинстві), Миколу (1903 р. н.), Івана (1908 р. н.), Василя (1912 р. н.)**

Костянтин Васильович був працюючим і заможним селянином. Окрім батьківського саду, мав за байраком у

Капитолівці чималий шмат землі (байрак – це яр (балка), зарослий деревами й чагарниками). Там і худоба випасалася, і вирощувалося все, що треба. Радянського розкуркулення й виселення господарю вдалося уникнути завдяки підкупу сільських активістів. Приїдуть вони перевіряти господарство, а хазяїн їм у підводу то кавунів, то зерна навантажить. Так і протримався. Хоча з часом ту землю в Чорних все одно відібрали й передали до колгоспу. За іншою версією, господар сам свій сад подарував колгоспу, тому його й не розкуркулили.

З приватного життя родини відомо, що вона була співуча, кожен у сім'ї грав на якомусь музичному інструменті, а коли всі збиралися разом, то звучав цілий домашній ансамбль. Музичний хист родини Чорних передався у спадок багатьом їхнім нащадкам, проте розвинути його до професійного рівня вдалося тільки синові Василю (про нього буде нижче).

За переказами, на схилі літ, начебто під час війни, Агафія Юхимівна збожеволіла. Померла своєю смертю у віці 71 рік. Є інформація, що й один з її синів також мав проблеми з психікою і його вбило під час війни.

Наша бабуся **Ольга Костянтинівна Чорна** народилася 18 грудня 1910 року. Закінчила тільки початкову школу – 3 класи. У радянські часи, як тоді було заведено в селі, мусила працювати на колгоспному полі (на ланці). Молодою, очевидно, була веселою, грала на гітарі й, можливо, на мандоліні. Вийшла заміж за робітника Ізюмського паровозоремонтного депо (пізніше воно стало тепловозоремонтним заводом) **Олексія Семеновича Верещаку**, народила 4-х дітей.

В молодості Ольга з чоловіком їздили далеко від дому торгувати вишнями з дідового саду. Продавали їх на Донбасі, у Волгограді й навіть у Тбілісі. Їхній молодший син Микола на схилі літ згадував:

– Оскільки наш батько працював на залізниці, то іноді брав безкоштовні квитки і їхали вони з мамкою торгувати ягодами.

Пакували їх у дві валізи. Одного разу взяли мене з собою у Волгоград, мені років 10-12 було. Приїхали ми, аж у закритих чемоданах у вишнях черви завелися. Треба щось робити. Прийшли до колонки з водою, добре ті вишні промили, розстелили на сонці. А вишні були сортові, крупні, гарні. Просохли вони та й стали нормальні. Швиденько їх і продали – навіть черга вистроїлась. Люди тоді по багато не брали – грамів по 200-300, щоб поїсти. Мені батьки в тій поїзді гармошку купили, і згодом я грав на ній усілякі модні пісні.

Зліва направо: Ольга Костянтинівна біля своєї хати з онукою Маргаритою, донькою Таїсою, онукою Світланою

Все життя, доки носили ноги, бабуса Оля возила в Ізюм на базар нехитру сільську продукцію: огірки, вишні, зелень, сухофрукти. За виручені гроші купувала м'ясо, масло, ковбасу...

У домашньому господарстві родина тримала корову,

свиней, курей, голубів... З роками живності в дворі Верещаків ставало все менше – вони старіли.

Ольга Костянтинівна, друг її сина Віктора на прізвисько "Го-го-го" та старші діти Віктор і Ніна

У зрілому віці бабуся Оля з дідом Олексієм щоліта без заперечень приймали онуків. Ми приїжджали як із батьками, так і без них (уже підлітками) і мали в селі повну свободу. Ніхто нас не няньчив і не "випасав". Перше, що бабуся завжди ставила на стіл – це смажену яечню та салат із огірків-помідорів. Також у раціоні традиційними були борщ із м'ясом, варена картопля й компот із садових ягід. Бабуся наша й дня не могла прожити без борщу. Навіть якщо на сніданок був суп, то на обід все одно варила борщ.

Стіл із лавами у дворі Верещаків багато років стояв під розлогим деревом райської яблуні (його називали "райкою") і влітку там щороку збиралася велика сім'я – і ті, хто жив у Капитолівці, і гості. Спілкувалися, співали народних пісень.

Коли райка з роками всохла й була спиляна, стіл із лавами прилаштували у виноградній бесідці біля хати.

Ольга Костянтинівна прожила 87 років (до 1997-го), все життя мешкала в Капитолівці, де й похована.

Василь Костянтинович Чорний (25.12.1912 р. н.) був рідним братом бабусі Олі й дядьком нашої мами Ніни. Мав гарний голос, закінчив Київську консерваторію і став професійним співаком. Спочатку 5 років працював в Українській заслуженій капелі бандуристів, а потім 20 років – у Київському оперному театрі. Був веселим, доброзичливим, красивим чоловіком, до старості розповнів.

Василь Чорний

З ним та його родиною я познайомилася, коли жила й навчалася в Києві. Бувала у них вдома на вулиці Єреванській.

Василь Костянтинович мав гарну дружину-блондинку – лікарку-ендокринолога **Любов Іванівну** (17.06.1916 р. н.) і двох синів – **Костянтина** та **Сергія**. Він помер раніше за дружину, у 80 років, але я продовжувала провідувати вдову. Вона, як і її чоловік, була освіченою і цікавою жінкою. Хоча життя дружини співака, який постійно

гастролує зі своїм колективом, важко назвати легким. Були і випивка, і подружня зрада. Але тьотя Люба, як її всі в родині називали, на долю не нарікала й ніколи не тримала образи.

– На корпоративні вечірки артисти зазвичай ходили зі своїми дружинами. І там ніхто й ніколи жодного разу навіть не натякнув на стосунки мого чоловіка з іншими жінками, на

його зраду. Ніхто й ніколи! Артисти далеко не всі були вірними в подружньому житті, але до нас, дружин, завжди ставилися з повагою. Поширення пліток для них було під негласною забороною. А потенційним "доброзичливцям" я казала: "Нічого не хочу знати", – розповідала вона.

Також згадувала приємне.

– Коли чоловік ішов до пологового будинку мене провідувати, то про це знали всі – і породіллі, і медперсонал. Адже він ще здалеку голосно заводив пісню:

"Еду, еду, еду к ней, еду к Любушке своей!"

– Любо, піднімайся з ліжка, твій артист іде, – казали сусідки по палаті. І теж бігли до вікна дивитися на Василя.

Доля старшого сина Василя й Любові Чорних – **Костянтина** – склалася доволі сумно, хоча в його ситуації цілком вдало. Він був розумним, толковим хлопцем, після школи вступив до технікуму радіоелектроніки, куди приймали тільки таких. Та щойно отримав диплом (років у 19-20), як його підкосила психічна хвороба: посеред вулиці він роздягнувся догола. Відтоді все життя лікував шизофренію, жив із батьками, доки ті по черзі не відійшли в кращі світи. Костя мав свою кім-нату, щодня приймав якісь таблетки, був трохи дивним, але спокійним. Любив слухати джаз. Попри хворобу, з ним можна було вести цікаві філософські бесіди. Коли залишився лише з матір'ю – сам ходив по магазинах. На фотографії, яку мені пощастило побачити через багато років після особистих зустрічей з ним, він був чоловіком із сивими волоссям і бородою з випещеним і досить інтелігентним обличчям.

Молодший син Чорних **Сергій** вивчився в технікумі на зв'язківця, все життя працював за фахом, був двічі одружений, другий шлюб склався вдало. Від першого шлюбу мав двох дітей (дівчинку і хлопчика), яких і виростив у тому числі з другою дружиною (перша жінка покинула дітей на нього і пішла). В другій була дочка від першого шлюбу, ще одна дів-чинка народилася від Сергія. Родичі жартували, що

це про них анекдот: "Жінко, швидко біжи сюди, бо твої діти й мої діти б'ють наших дітей".

Сергія я пам'ятаю крупним, добродушним, добросердечним, щедрим. І таким порядним, що, коли померли батьки, він не відвернувся від хворого брата Кості, не здав його в інтернат, а забрав жити до себе. Через якийсь час Сергій продав у Києві свою та батьківську квартири, купив будинок у селі на Черкащині та переїхав туди з родиною. У 2017-18 роках всі Чорні були ще живі. Їхня подальша доля мені невідома, телефон Сергія, на жаль, не відповідає.

Синів Івана та Миколу батьки нашої бабусі (Чорні) втратили ще молодими. Іван зник безвісти під час Другої світової війни. Він був призваний до війська, і коли його частина стояла під Ізюмом, прийшов якимось провідати свою рідню. Вдома чи поблизу дому був поранений (нібито підірвався на міні), якимось добрався назад до своєї частини (чи його доправили туди), і після того про нього не було "ні слуху, ні духу". Коли рідні прийшли на місце дислокації підрозділу, щоб розпитати про Івана, військових там уже не виявилось – пішли. Після них залишилась тільки одна-однісінька безіменна могила. Хто в ній лежав, рідні так і не дізналися. Можливо й Іван. Адже звісток від солдатака більше ніколи не надходило.

Миколі було років 30, як його не стало внаслідок побутової чи п'яної бійки. Вдарили у якесь вразливе місце.

Ці історії мені розповів 80-річний дядько Микола. Хоча моя сестра Ольга говорить, що за життя бабусі в родині згадували тільки про її одного брата, який підірвався на міні разом зі своїм другом. Але це, вважаю, не означає, що другого й на світі не було.

З історії Капитолівки

Капитолівка – село в Ізюмському районі Харківської області, розташоване поблизу річки Сіверський Донець за 4 км від районного центру. До села примикає великий сосновий ліс.

Перша згадка про населений пункт на мапі датується 1783 роком. Тоді село називалося Черемушне. Поруч була М'оросівка, яка увійшла до складу Капитолівки у ХХ ст. В 1823 році в Капитолівці збудували церкву Святої Великомучениці Варвари.

Щодо походження назви села є дві легенди. За однією, з Черемушного на Капитольськ його перейменував місцевий пан-поляк. Він мав дві доньки-красуні й вирішив увічнити їхні імена. На честь Капітолїни назвав село, а другій, Варварі, присвятив новозбудований храм.

За іншою легендою, церква св. вмч Варвари була зведена коштом колишньої поміщиці Капітолїни Єнохіної та генерал-лейтенанта Петра Котляревського на честь доньки першої і дружини другого Варвари, яка 19-річною померла від важких пологів. Капитолівкою село назвали саме на честь цієї місцевої поміщиці.

В 1921 році місцеві дітлахи випадково підпалили клуню, в якій гралися. День видався вітряний, полум'я швидко розлетілося по солом'яних стріхах, а більшість дорослих у той момент жнивували в полі. Менш ніж за годину майже все село згоріло.

До радянської колективізації в селі працювали водяний млин, вітряк і олійниця. Коли їх відібрали в господарів, визнаних "куркулями", все це швидко вийшло з ладу, бо стало колективним, а значить – нічим.

Перед Другою світовою війною в Капитолівці, в колишньому будинку священника, діяв аматорський театр. Він ставив серйозні постановки (наприклад, виставу Марка Кропивницького "Дай серцю волю, заведе в неволю") та виступав за межами села.

В окупацію село потрапило рівно через рік після початку Німецько-радянської війни – 22 червня 1942 року. Звільнення Капитолівки від фашистів відбулося 4 лютого 1943 року. Солдатам, які загинули на території села, у місцевому лісі встановили незвичайний пам'ятник "Меч" авторства Григорія Шабельника. Не виключено, що він стоїть і досі.

У 1990 році село повністю газифікували. Того ж року збудували й дитсадок на 140 місць.

У березні 2022 року, під час російського вторгнення в Україну, Капитолівка була окупована російськими військами. Невдовзі окупанти викрали українського письменника, автора 13 книг і проукраїнського активіста Володимира

Вакуленка та його сина-підлітка Віталія. Після звільнення Ізюма Збройними Силами України в місті було виявлено місце масового поховання понад 400 знищених окупантами людей. В тій могилі ідентифікували і тіло Вакуленка. Письменника вбили двома пострілами з пістолета Макарова. Мати

Володимира впевнена, що росіянам його видали "свої ж", тому поховала сина в Харкові. Віталія, сина письменника, окупанти відпустили й нині він живе з дідом і бабою.

У 2001 р. в Капитолівці проживало 1475 людей, скільки їх там зараз – невідомо.

ВЕРЕЩАКИ

Десь на околиці Ізюма, в селищі працівників паровозоремонтного депо жили собі **Верещака Семен Гнатович (1874 р. н., робітник)** та **Супрун Дора (Доротея чи Феодора) Євтіївна (1877 р. н.)**. У них було багато дітей: **Олексій (наш дід), Маруся (дорослою жила в Краматорську Донецької області), Василь (мешкав у Балаклії на Харківщині), Анна (була вчителькою в Ізюмі), Антоніна (Тося, теж жила в Ізюмі) і Віра (в заміжжі Сметаніна)**. Син Олексій став нашим дідом.

Верещака Олексій Семенович (1913 – 1994) + Чорна Ольга Костянтинівна (1910 – 1997) = четверо дітей: Віктор (1934 – 2007), Ніна (1937 – 1978), Таїса (1939 – 2007), Микола (1942 р. н.).

Олексій Семенович був, як тоді казали, пролетарієм і працював спочатку робітником-контролером, а пізніше – начальником відділу технічного контролю на Ізюмському тепловозоремонтному заводі. Хоч і не мав якоїсь спеціальної освіти, та був толковий і багато в чому розбирався. Тому й обіймав керівну посаду.

За дружину взяв дівчину на два роки старшу. Бабуся Оля розповідала, що коли упадав за нею, то був такий хороший, уважний, вихований. Місцевим хлопцям могоричі носив за дозвіл зустрічатися з дівчиною з їхнього села. Та щойно одружився – змінився до невпізнанності: бити молоду дружину почав буквально за кілька днів після весілля. І далі був дуже суворим до дітей. Вони його боялися. Розповідали, що коли батько приходив з роботи, діти мали сидіти тихо, як миші і тому ховалися попід ліжка. Проте дітей батько бив рідко. Час-тіше діставалося сину Віктору за прогулювання уроків та недобросовісне ставлення до навчання.

Олексій і Ольга Верещаки

– Ми малими голодні були. Принесе батько з роботи банку розсолника (там видавали) і ділить між нами, – згадував молодший син Микола.

А от ми, онуки, ні злим, ні сварливим діда ніколи не бачили. До нас він ставився доб-ре. Ми приїжджали влітку на канікули, гостювали в діда з бабою по кілька тижнів, а на дорогу дедушка ще й гроші давав – не скупився оплатити нам

проїзд. Хоча бабуся вважала його скнарою, з нею він грішми, мабуть, не дуже ділився, на харчування не давав. Натомість

купував на зиму паливо, сплачував земельний податок та рахунки за електроенергію, передплачував періодичні видання.

Іноді дід був до смішного занудний.

– Оце, дєточка, прийдеш на вокзал, там є каса, та спитай, хто крайній. Коли підійдеш до віконця, касирці скажеш: "Мені квиток з Харкова до Здолбунова на таке-то число й на такий-то поїзд", – говорив нам, уже дорослим, дідусь. Оце "та спитай, хто крайній" у нашій родині стало крилатим виразом.

Ми, онуки, з діда тихцем посміювались, мовляв, вчить таким елементарним речам, наче ми не вміємо квитки купувати. Але дідові цього, боже збав, не казали. Не заведено було говорити старшим усе, що думаєш, і таким чином ображати.

У нас, дітей, виховували повагу до старших, і ми цього правила в поведінці дотримувались.

Елементарним речам дід брався вчити не тільки нас, а й свою дружину. Наприклад, баба копає город, аж гай шумить, а він стоїть поруч із лопатою і каже:

– Не так копаєш, бабо. Ось дивися, як треба, – і показує. Копне – і знову стоїть. Темпи його копання були, м'яко кажучи, черепащачі. Поки дід один раз копне, бабуся – 10 разів. Так і працювали.

Коли були вже зовсім старі, баба йде на город і каже:

– Вкопаю картоплі на вечерю.

Дід:

– Та лопату ж не забудь!

Ця фраза в нас теж стала крилатою. І таких кумедних моментів було чимало.

Вдома у дворі дід Олексій мав великий, довгий верстат, за яким працював із металом, виконував для людей замовлення (виготовляв прикраси на дахи, водозливні труби тощо). Вихідними любив перехилити з товаришем чарочку.

Наш дідусь був учасником Другої світової війни, служив

водієм вантажівки. Одного разу під час бою в його машину влучив снаряд, і вона загорілася. Наш дід теж загорівся, вистрибнув з кабіни, катався по землі і вижив. Повернувся з війни кон-туженим і з рукою, яка від опіків не розгиналася. Розробляв-розтягував руку років 20. Після того горіння в машині дідусь більше ніколи не купався в гарячій воді – не міг.

У Вічність наш дід Олексій пішов 84-річним у 1994-му. "Хильнути" любив до останнього. До нас дійшла чутка, що помер він нібито від раку шлунка.

**Верещака Віктор Олексійович (1934 – 2007) +
Шангалєєва Валентина Давлетівна (1938 р. н.) = сини
Василь (1958 р. н.) і Дмитро (1968 р. н.)**

Старший син Верещаків **Віктор** у молоді роки жив у Капитолівці поруч із батьками в невеличкому однокімнатному будиночку, зведеному із саману (саморобних глиняних блоків, на виготовлення яких у селі скликали толоку). Його дружина була неукраїнського походження – смаглява брюнетка з великими карими очима. В селі подекували, що вона, можливо, циганка.

*Віктор і Валентина Верещаки з синами Дмитриком і
Васильком*

Та насправді, за словами дядька Миколи, – узбечка, яка виросла в дитячому будинку в російській Астрахані (хоча є припущення, що вона татарка). Батьків втратила під час Другої світової війни. Валентина була чудовою кравчиною, на швейній машинці уміла навіть вишивати й дуже любила читати – "запоєм", як тоді казали. За цікавою книжкою могла як удома нічого не робити, так і замовлення клієнтів не виконувати.

Віктор мав хист до малювання, хотів стати художником, та де хлопець із села міг тоді отримати відповідну освіту – художніх шкіл за його повоєнного дитинства навіть у райцентрах, а тим паче в селах, не було. Так і залишився самоуком. У нашій родині зберігаються дві його роботи на полотні.

В селі Віктора вважали романтичним і дивакуватим, оскільки він цікавився релігією (в атеїстичній країні це виглядало як дивацтво).

Маючи ще тільки одного сина Василя, Віктор і Валентина поїхали на заробітки аж у російський Магадан (тоді багато хто їздив на Крайню Північ "за довгим рубльом") і там осіли. У Магадані в них народився другий син Дмитро.

Через скількись років Віктор, приїжджаючи в Капитолівку у відпустку, почав будувати в батьківському дворі добротний будинок, щоб після виходу на пенсію повернутися додому. Надсилав батькові гроші, а той організовував будівництво і ще й своїми грошми підсобляв. Зводили той будинок довго...

Віктор та його дружина обоє кохалися в книжках. На Півночі тоді можна було купити дефіцитні видання, і вони постійно це робили. Привозили книжки в Капитолівку і складали у своїй старій маленькій хаті. Там була розкішна бібліотека, доступу до якої ніхто не мав. Та коли я приїжджала в гості до дідуся й бабусі, то випрошувала в них ключа від тієї хати й потрапляла у "святая святых" (з попередженням – щоб нікому не казала). Вибирала собі

кілька книжок і читала. Те саме під час гостювання робила й моя сестра Оля.

Валентина Давлетівна померла в Магадані від раку молочної залози у віці 41-42 роки. А першим у Капитолівку повернувся молодший син **Дмитро** з дружиною-росіянкою Надією та маленькою дочкою Настею. Вони й поселилися у збудованому батьком будинку. На вимогу батька одна з кімнат була відведена під бібліотеку, куди "перекочував" отой книжковий скарб.

Зліва направо: Ніна Потапчук, Валентина Верещака, Нінина хресна мати тітка Даша, Віктор Верещака з сином Василем.

Коли десь у 1995 році я приїздила в Капитолівку, то вперше познайомилася з двоюрідним братом Дмитром. І він, і його дружина справили на мене хороше враження, ми приязно спілкувалися. Пізніше родичі розказували, що коли з Магадану повернувся старий самотній батько, син перестав пускати його на поріг. Бо той заходив, не роззувшись, не реагував на зауваження і наносив бруд.

Відтак дядя Вітя поселився у старій батьківській хаті з тоді ще живою матір'ю. Отримував хорошу, зароблену на Півночі, пенсію. Та в старості, коли залишився сам, його помічені ще в молодості причуди набули більш яскравого характеру та дивних форм: він ходив під церкву просити милостиню; навіщось обклав хату хмизом...

Помер Віктор Олексійович у 2007 році 73-річним. Тіло пролежало в хаті три дні, хоча син Дмитро і жив в одному з батьком дворі...

Свого двоюрідного брата **Василя Верещаку** я бачила тільки в дитинстві, а дорослим – лише на фотографії. Тому майже нічого про нього не знаю. З Магадана він повернувся під Ізюм уже зрілим чоловіком із дружиною Наталією та сином Максимом. Жили в селі, Василь помер від цирозу печінки 56-річним. Від родичів дійшло, що він полюбляв оковиту. Його син Максим Васильович (1985 р. н.) помер від раку шкіри, йому не було й 40 років.

– Якось зідрав на спині бородавку і за три місяці його не стало. Шкода Максима, дуже здібний був хлопець, мав художній талант, працював у рекламному агентстві, я бачив його роботи. Максим був двічі одруженим, та дітей по собі не залишив, – розповів дядько Микола.

Про життя **Дмитра Верещаки** я теж знаю мало. Він з родиною і досі живе в Капитолівці, до окупації російськими війсь-ками Ізюмського району працював ремонтником залізничних колій. Його донька Анастасія вивчилась на педагога, працювала вчителькою малювання.

ПОТАПЧУКИ

**Верещака Ніна Олексіївна (1937 – 1978) + Потапчук
Славомир Якович (1931 – 2017) = Ольга (1957 р. н.),
Наталія (1961 р. н.), Анатолій (1963 р. н.)**

Наша мама **Ніна Олексіївна** народилася в Капитолівці Ізюмського району Харківської області 27 січня 1937 року. У школі вчилася добре, закінчила 7 класів, а згодом у сусідньому Червоному Осколі – курси крою та шиття. Гарно, по тодішній моді, шила і до заміжжя навіть викладала на тих кур-сах. Любила читати, співати (мала гарний голос) й танцювати, була весела й розумна, мала ясні блакитні очі. Коли Ніна закінчувала семирічку, її дядько Василь, професійний артист, хотів забрати племінницю до Києва вчитися на співачку. Проте батьки не пустили: "Хто корову буде доїти й трудодні заробляти, якщо Нінка в місто поїде", – сказали вони. Наша мама все своє коротке життя шкодувала про це. Бо ж співати любила понад усе.

Ніна Верещака з учителями та учнями Капитолівської школи (четверта праворуч у передостанньому ряду в сукні у клітинку)

Ніна (крайня ліворуч) із подружками

З маминого дитинства в родині згадували один трагікомічний епізод.

*Ніна Верещака
у 17-18 років*

Коли під час Другої світової війни Капитолівку звільняли від фашистських окупантів і обстріли на якийсь час припинилися, Верещаки вирішили, що вже можна вибиратися із землянки, в якій вони мушили жити. Мамі було років шість. Вона взяла на руки маленького братика Колю і пішла до хати, приспівуючи: "Німчурів уже нема, німчурів уже нема". Аж тут перед нею виріс фашист. Він жартома наставив на дитину палець і вигукнув: "Хенде хох! (руки вгору!)". Дівчинка так злякалася, що аж впустила

братика на землю. А німець від свого дурного "жарту" голосно

реготав...

Років у 17 Ніна мала кавалера, який приїжджав до неї на мотоциклі й хотів одружитися. Та батько дівчини згоди не дав, сказав, що донька ще замолода й неосвічена.

З нашим татом, молодим інженером Славомиром (уродженцем українського села Костомолоти Бяло-Підляського повіту (Польща), Ніна познайомилася в Червоному Осколі Ізюмського району. Недавній випускник Одеського гідротехнічного інституту працював там на будівництві гідроелектростанції. Закохавшись, у 1956 році молоді люди одружилися. Ніні було 19 років, Славомиру – 24.

Славомир і Ніна

На той час дівчині з села "підхопити" інженера було великою удачею. Адже селянам тоді не видавали паспортів, щоб вони не могли виїжджати в міста. Завдяки заміжжю Ніні вдалося отримати паспорт і згодом, вже вагітною, поїхати з чоловіком на інше місце його роботи – в Луганську область (тоді – Ворошиловградську). Там у них народилася перша дитина Ольга (19.10.1957 р.). Друга донька Наталія (авторка цих рядків) побачила світ уже на Волині, в селищі Рожище

(30.10.1961 р.). Під час цих пологів Ніна мало не померла від сильної кровотечі. Проте невдовзі все одно наважилась на третю дитину в надії подарувати чоловікові омріяного ним сина – "продовжувача фамілії". Анатолій народився 05.09.1963 р. також у Рожищі.

Уже маючи трьох дітей, Ніна отримала середню освіту у вечірній школі.

Через велику родину та чоловіків погляд на жіноче призначення (виключно для дому й сім'ї) мама практично все життя була домогосподаркою. Дуже любила свого чоловіка, вчила дітей поважати батька, всіляко підтримувала його авторитет, називала його "чесним комуністом, яких мало". Багато років у сім'ї був спокій і лад.

Мама була хорошою господинею. Та часом дорікала чоловікові за його "кришталеву" чесність, невміння й небажання отримувати якийсь "лівий" дохід, користуючись службовим становищем, як це робили інші, оскільки жити п'ятьом на одну зарплату було важкувато.

Ніна з дітьми

Щоб якось зводити кінці з кінцями, родина скрізь, де жила й дозволяли умови, тримала господарство – курей, свиней, кроликів, одного разу навіть були качки. Ніна не тільки порала свійську живність, а й обшивала себе та дітей.

У вільний час мама любила слухати музику та поспівати з доньками. В селищі Коломак Валківського району Харківщини ходила на хор у місцевий будинок

культури.

Відпочивати родина любила на природі – часто виїздила на риболовлю та в ліс по гриби. Коштів їздити на море чи в гори не вистачало, та тоді це й не було так масово заведено, як зараз. Мандрували тільки в гості до родичів, дітей іноді відправляли в літні табори. Часом хтось брав путівку в санаторій.

Наприкінці 60-х років ХХ ст. родина Потапчуків жила в Капитолівці й там, на горі, почала будувати собі великий будинок (площею 10х12 м). Проте на роботі наш батько не міг миритися із втручанням місцевих партійних функціонерів у виробничу діяльність і тому вирішив змінити місце праці й проживання. Він продав наполовину готовий будинок, у якому ми вже жили, і вивіз сім'ю з Ізюмського району. А оскільки він був на хорошому рахунку в обласного керівництва, то йому запропонували посаду начальника будівельної організації в селищі Коломак Валківського району.

Ніну продаж будинку і виїзд із рідного села зовсім не радували...

Недобудований будинок в Капитолівці

Відзначу, що родичі тоді ще прагнули жити вкупі, на

невеликій відстані один від одного, і дружити. Стосунки склалися по-різному – і сварилися, і мирилися, й ображалися...

І все ж зі свого капітолівського дитинства пам'ятаю, що великі свята ми відзначали разом великими сім'ями – якщо не в бабусиному дворі під райкою, то десь на березі річки Сіверський Донець.

Минали роки, діти підростали, Ніна займалася виключно родиною й домашніми справами, реалізувати себе як особистість не могла і з роками стала почуватися нещасливою. Адже Славомир не завжди зважав на думку дружини і всі важливі рішення приймав сам. Він був дуже грамотним, толковим інженером, раціоналізатором, обіймав керівні посади в будівельній галузі й знав собі ціну. З іншого боку, був гоноровим, іноді зарозумілим, впертим, не міг пристосовуватися до реалій і терпіти тупе партійне начальство, яке втручалось й намагалося керувати виробництвом. Тому часто звільнявся з роботи і знімав з місця усю сім'ю. І це відбувалося мало не щодва роки. На маму Ніну лягала величезна робота збирати й пакувати речі, потім розпаковувати й облаштовуватися на новому місці. Ніякі прохання до чоловіка поводитися інакше, перетерпіти якусь несправедливість на нього не діяли.

Ніна і Славомир з дітьми

Водночас Славомир завжди ділився з дружиною своїми виробничими новинами, розповідав про начальство, тож Ніна була в курсі його справ і оточення. Проте з часом їй стало здаватися, що довкола її чоловіка багато ворогів та заздрісників, які хочуть йому нашкодити. Так у Ніни почав розвиватися нав'язливий невроз. Згодом хвороба ускладнила стосунки між подружжям.

Вперше Ніна потрапила у психлікарню у віці 36 років, коли родина мешкала в селищі Коломак Харківської області. З Коломака був переїзд у Нову Водолагу тієї ж Харківщини, а звідти – на Волинь, де жила чоловікова рідня.

В Луцьку, який став першим обласним центром проживання Потапчуків, родині довелося якийсь час чекати виділення квартири. В обіцяному будинку в центрі міста їй не дали, сім'я мешкала у двох кімнатах робітничого гуртожитку, і в Ніни знову загострилася хвороба. Сварки в домі почастишали, і в психлікарню чоловік відправляв дружину кілька разів. Врешті-решт, після тихцем від усіх написаного мною,

14-річною, листа генсеку ЦК КПРС Леоніду Брежнєву (від мами я колись чула, що це допомагає – вона наводила приклад однієї жінки з Ізюма), квартиру нам таки дали. Ніна підлікувалася, ожила й навіть пішла на роботу – чоловік влаштував її обліковцем (рахувати вантажівки з будматеріалами). Та попрацювала мама недовго.

Від своєї хвороби й препаратів, які приймала, вона дуже стомилася й погано спала. Одного разу випила забагато снодійного і... заснула вічним сном. Оскільки тоді вона, бувало, приймала за раз 4-5 таблеток снодійного (якщо 1-2 не допомагали), то ніхто ніколи не дізнається, було це випадкове передозування чи самогубство. Адже ніякої записки мама не залишила. Лікарі "швидкої" реанімувати її не змогли. Біда сталася ввечері 11 грудня 1978 року, а о 1-й ночі 12 грудня медики констатували смерть. Мама півтора місяця не дожила

до свого 42-річчя. Нам, дітям, тоді було: студентці вишу Олі – 21 рік і вона вже була заміжньою; мені, студентці технікуму – 17, брату Толіку – 15.

На завершення цієї розповіді розміщу тут моє улюблене фото нашої мами, на якому вона виглядає, як артистка – мама була дуже фотогенічною.

Наш батько **Славомир**, хоч і мав складний характер, та все ж був хорошою, достойною добрих слів людиною. Та більше й детальніше про нього я розкажу в другому розділі цієї книги, присвяченому родичам

батьківської лінії.

ГАРКАВЕНКИ

**Верещака Таїса Олексіївна (1939 – 2007) + Гаркавенко
Валентин Іванович = син Анатолій (1962 р. н.)**

Таїса була третьою дитиною в родині Олексія та Ольги Верещаків, народилася в день народження своєї матері – 18.12.1939 року. Якоїсь спеціальної освіти вона не отримала, в молодості працювала маляром-штукатуром на будівництві, а пізніше й до самої пенсії – телетайпісткою в банку.

Родини двох сестер – Гаркавенки і Потапчуки. Зліва направо стоять Таїса і Ніна, сидять їхні чоловіки Валентин і Славомир із синами Анатоліями на колінах, крайні ліворуч і праворуч дівчата – Наталя і Оля Потапчуки

Ще дівчиною Таїса приїхала до старшої сестри Ніни на Луганщину, працювала там. Згодом перебралася до Києва, де й познайомилась із уродженцем Полтавщини Валентином Гаркавенком. Вийшла за нього заміж і вже разом із чоловіком переїхала знову ближче до старшої сестри Ніни в Рожище Волинської області. Чоловік сестри (наш батько) допоміг їм і з роботою, і з житлом. В 1962 р. у подружжя народився син Анатолій. Все життя старші Гаркавенки прожили в крихітній двокімнатній квартирці у двоповерховому будинку в центрі Рожища біля парку.

Таїса Гаркавенко

Довге спільне життя цієї пари не можна назвати щасливим, адже подружжя "воювало" одне з одним до самого кінця. Хто був правий, хто винуватий – важко сказати. В тітки

Тасі був нелегкий характер, а дядько Валентин часто випивав, можливо, й через нелади з дружиною. Адже сам він був людиною спокійною і доброю.

Таїса Олексіївна померла першою в 68 років – впала в аптеці за мертво від інсульту. На її похорон (у 2007 р.) з Росії приїжджав син Анатолій з невісткою-росіянкою Вікторією, яку я до того бачила тільки на фотографіях. Зустрівшись уперше, ми з нею відразу відчували якусь близькість. Як сестри, взяли одна одну під руки і так разом ішли на кладовище за машиною з домовиною, розмовляли.

Валентин Гаркавенко прожив довго, понад 80 років. Після смерті дружини назавжди кинув пити. Він був роботягою – майстром по роботі з металом. Не знаю точно, де офіційно працював, але все життя підробляв тим, що виготовляв людям під замовлення водостічні труби, всякі металеві мережива тощо. Його робоче місце з верстатом було в сарайчику за їхнім житловим будинком.

Ми не були з ним близькі, але коли він геть постарів, я стала йому іноді дзвонити. Дядя Валік розповідав, що до нього ходить соціальна працівниця, проте не дуже добросовісна. Телефонує йому не щодня, поводить з ним нахабнувато. Хотіла, щоб він на неї переоформив квартиру, та Валентин Іванович не погодився – у нього ж бо є синспадкоємець. Тож соцпрацівниця і зовсім збайдужіла до підопічного.

До останнього дядя Валік був на ногах і сам себе обслуговував, але з часом стало прихоплювати серце й так боліли ноги, що він перестав виходити з дому. Сяде собі на балкончику і дивиться на вулицю. Переживав, що коли помре, то ніхто цього й не помітить. Ми говорили з ним про необхідність підшукати йому іншу доглядальницю. Він робив такі спроби, але марно.

...Чого боїмося – те й стається. Тіло дядька Валентина таки, певно, пролежало в квартирі кілька днів...

ВЕРЕЩАКИ

Верещака Микола Олексійович (1942 р. н.) + Савченко Валентина Миколаївна (1946 – 2022) = доньки Світлана (1966 р. н.), Маргарита (1967 р. н.), Олена (1976 р. н.)

Наймолодший син Олексія та Ольги Верещаків **Микола** народився під час Другої світової війни, у 1942 році. Все життя прожив (і на сьогодні живе) у рідній Капитолівці під Ізюмом. У школі він учився дуже добре, до 7-го класу щороку одержував похвальні грамоти.

Після школи вдатний до малювання Микола вирішив вивчитись на художника. Надіслав документи в Київське художнє училище, але звідти повідомили, що він запізнився з поданням заяви на вступ. Хлопець засмутився і вирішив стати військовим, як тоді було модно. Вступив до Тульського військового училища, провчився там два роки і захворів, з його слів, на ревмокардит (хоча родичі називали інший діагноз). Курсанта відправили в харківський госпіталь. Підлікувавшись, хлопець поїхав додому провідати рідних, а там гарні дівчата очицями стріляють. І Коля вирішив не повертатися в Тулу. Розповідав, що чужа вона йому була, та й майбутня військова служба розчарувала. Хоча, зі спогадів родичів, училище він залишив не з власної волі, а тому, що його комісували за станом здоров'я.

Вдома Микола пішов працювати в будівельну бригаду, згодом одружився на дівчині-сироті з сусідньої Моросівки, яку виростила бабуся.

Його дружину звали **Валентина Миколаївна**. Розріз її очей засвідчував наявність у дівчини східного походження, але ким були її предки – невідомо (стільки народів у ті часи було перемішано!).

Окрім офіційної роботи, Микола постійно по вихідних

"шабашив", як тоді казали. Велика родина потребувала грошей, яких завжди не вистачало.

Зліва направо: вгорі – Микола Верещака з донькою Рітою на руках, його дружина Валентина та старша сестра Ніна Потапчук. Внизу – Оля і Наталя Потапчуки, Свєта Верещака, Толік Потапчук

Замолоду, ще коли в Миколи й Валентини була тільки одна дитина – донька **Світлана**, подружжя поїхало в Магаданську область Росії на заробітки. Працювали в Омсукчані, де у них народилася друга донька **Маргарита**. Коли повернулися в Капитолівку – збудували собі на горі добротний будинок, в якому й прожили все життя.

Цілком пристойну на сьогодні пенсію Микола заробив собі

у незалежній Україні, 20 років працюючи токарем 4-го розряду на одному з підприємств, розташованих на території колишнього потужного й відомого на весь Радянський Союз Ізюмського оптико-механічного заводу (ІОМЗу). На тому заводі з великою кількістю робочих місць свого часу працювала майже вся його сім'я. Там виробляли лінзи, оправу, окуляри, різні оптичні прилади тощо. Роботу мали тисячі жителів Ізюма і навколишніх сіл.

Третю дитину **Олену** Верещаки зачинили з надією, що нарешті буде хлопчик. Та народилася знову дівчинка. Її батьки називали на російський манер Альоною. Пізніше батько, як чоловік із гумором, на дворовому туалеті намалював по цент-ру літеру "М", а довкола – чотири "Ж". І молодшу доньку, як і старших, дуже любив.

Зліва направо: Маргарита, Альона, Світлана Верещаки

Валентина у Миколи була хорошою людиною і дружиною – працювитою, доброю, гостинною. Проте мала "традиційно український" погляд на деякі речі. Приміром, коли наближав-

ся час видавати доньок заміж, усі фінанси родини витрачалися на підготовку посагу. Адже він мав бути, "як у людей" і включати не тільки одяг, постіль, посуд та інші дрібниці, а навіть меблі. Останні були досить дорогі, і главі сімейства на те "придане" (а точніше – на виплату боргів за нього) доводилося "вкалувати" довго й без вихідних.

У 1995 році у 53-річного Миколи Олексійовича діагностували рак шлунка, вирізали більшу частину цього органу, і чоловік одужав. Ремісія тривала довгих 23 роки. А в 2018-му хвороба повернулася у вигляді раку простати. Довелося йому звикати до життя з трубочками із живота. Він соромився цього, страждав і досі страждає, але тепер ще й від болю.

Микола і Валентина Верещакі, 2013 рік

Навесні 2022 року під Ізюмом ішли сильні бої. Ізюмський район, у тому числі Капитолівка, були захоплені російськими військами. Валентина Миколаївна захворіла на коронавірус і 22 березня померла від ускладнень. Останні, зі слів рідних, розвинулись, імовірно, від лютої холоднечі в хаті. Адже під час активних бойових дій у селі зникли газ і електрика, а

твердопаливної печі в будинку вже давно не було. Йти жити в теплу хату до сусідів старі й тяжкохворі Микола й Валентина відмовилися.

Спочатку в окупованому селі з 80-річним батьком жила наймолодша донька Олена. Її квартиру в Ізюмі розбомбили й вона залишилася ні з чим. Її сестра Маргарита в цей час працювала за кордоном, тож Олена теж подалася туди на заробітки. Влаштувалася на роботу в якийсь магазин. Старша сестра Світлана залишалася в Ізюмі. Під час бойових дій добиратися з міста в Капитолівку (а це 5 км) в неї можливості не було: громадський транспорт не ходив, пішки йти було небезпечно, таксі коштувало великих грошей, яких ніде було заробити.

Отож, 80-річний глава колись великого сімейства до середини листопада сидів у нетопленій хаті – в помешканні було усього +7° тепла. Харчувався консервами. Іноді якогось супу йому приносила сусідка. Після звільнення Ізюма українська влада в місті якийсь час не функціонувала, всі адмінбудівлі були розбиті, пенсії не виплачувались і організувати старій людині соціальний супровід було нікому.

Я зателефонувала дядькові невдовзі після звільнення Ізюма від російських окупантів, поцікавилася, як він поживає, як його доньки. Розмовляти з ним було саме задоволення. Незважаючи на проблеми із зором (одне око зовсім осліпло, а друге бачить лише на 5%), холоднечу в хаті, самотність і напівголодне існування, дядя Коля зберіг молодий голос, природну веселість і жартівливий тон. Єдине, чим я змогла допомогти в цій ситуації – це поповнити грішми його телефонний номер. Бо ще й через кілька місяців після звільнення Ізюма можливості зробити це самостійно в нього не було.

Та невдовзі додому повернулися Олена та її син-студент і опікуватися Миколою Олексійовичем уже було кому.

Розділ II

БАТЬКІВСЬКА ЛІНІЯ

(життєписи станом на вересень 2024 року)

Вступне слово

Давні предки по лінії мого батька Потапчука Славомира Яковича походять із Підляшшя – етнічно українського краю в середньому Побужжі, який нині є частиною південно-східної Польщі. За багато віків кому тільки ті землі не належали! В X–XI століттях вони були частиною Русі, пізніше між собою їх ділили Австрійська та Російська імперії, Пруссія, Німеччина, Радянський Союз. Починаючи з другої половини XVIII ст. територія сучасної Польщі зазнала аж чотири переділи (в 1772, 1793, 1795 та 1939 роках).

За свою (досліджену фахівцями) історію землі Підляшшя входили до складу Галицько-Волинського князівства та Великого князівства Литовського, з 1569 року й до другої половини XVIII ст. були територією Речі Посполитої, відтоді й до початку Першої світової війни в 1914 році входили до складу Російської імперії, під час війни знаходились під окупацією німецьких та австрійський військ. У 1918 р. частково й ненадовго воз'єдналися з Україною, в 1918-1939 рр. належали відродженій Польщі, в 1939-1944 рр. знову були окуповані німцями, з 1944 року й до сьогодні – це територія Республіки Польща. Підляш-шя є регіоном, де стикалися мови й культури балтів, поль-ського, українського та білоруського народів.

Зрозуміло, що життя в умовах частих війн та змін державності було важким і болісно відбивалося на долях людей, які населяли землі Підляшшя. Під час переділів цієї території представники одних народів мушили тікати самі, інших депортували силою. Тому національний склад населення регіону час від часу змінювався. Чи домінували українці в Люблінському воєводстві, звідки походять наші предки, в першій половині XX сторіччя, точно сказати не

можу, оскільки під час дослідження інтернет-матеріалів наткнулася на розбіжності в цифрах. Аби нікого не вводити в оману, вирішила залишити тут тільки дані про депортацію.

Як розповідає вікіпедія, з жовтня 1944 по липень 1946 року з Люблінського воєводства до Української РСР було депортовано 190 734 українців. Ще 9 тисяч родин вислали влітку 1947 року в ході чергового етапу етнічної чистки українців, відомої як операція "Вісла".

Наші предки виїхали в Україну в 1944-му щойно переселення запропонували й оголосили його добровільним. Наші родичі відчули, яким вітром повіяло, і чекати свавілля стосовно себе не стали. Це дозволило їм уникнути насильства й примусової депортації і більш-менш нормально влаштуватися на новому місці. Докладніше про це буде нижче у біографіях людей.

Наближаючись до викладу життєписів, зазначу, що предки-"західняки" (в Україні їх ще називали забужанами через походження з-за Бугу), як і наші предки-східняки, за національністю були українцями (з невеликими вкрапленнями польської і російської крові). Вони так само любили свою землю, працювали на ній з ранку до ночі й часто мали складні долі. Політичні лихоманки, війни, нестабільний устрій, репресії, хвороби, переселення – все це не сприяло нормальному, усталеному побуту, освіті, належному розвитку особистостей і талантів. Проміжки стабільності й спокою були надто короткими, що змушує замислитися й потребує дуже серйозного аналізу: чому на голови українців падає стільки бід, чому нас завжди хтось поневолює, гнобить, винищує? Я відповідь уже знаю, але тут її озвучувати не буду. Бо істину кожен все одно шукає своїм розумом.

xxx

Про батькових предків я ще 18-річною розпитувала свою бабусю Тосю, з якою тоді жила. Все, що почула, занотувала в зошит. Ці чорнові записи пролежали в мене десятки років.

Ставши журналісткою, я набрала їх на комп'ютері. Дала почитати сестрі Ользі, і вона добавила трохи відомої їй інформації.

Також у цьому розділі багато спогадів нашого батька Славомира Яковича Потапчука, записаних мною на диктофон на схилі його літ. Він виявився надзвичайно цікавим оповідачем, про що навіть ми, його діти, раніше не знали. Тому я тут часто його цитуватиму.

Ще однією особливістю другого розділу книги є тісна переплетеність людських доль. Це ускладнило мені системність викладу, з чим не було проблем у першому розділі, і тому одна й та людина чи подія може згадуватись у кількох життєписах.

Біографії тих, про кого розповідала бабуся, вражають і відображують сумні реалії першої половини ХХ сторіччя. За ними можна писати книжки і знімати фільми. Та свою оповідь я все ж почну з вічного – історії кохання. Вона належить до більш давнього періоду, коли в наш український рід, можливо, "капнула" циганська кров.

Той чоловік був **бабусиним прапрадідом** по батьковій лінії. Як його звали – невідомо, та людиною він, схоже, був достойною і працювитою. До числа наших далеких предків тоді ще нежонатий чорнявий парубок потрапив із кочового ром-ського табору, який тимчасово зупинився в одному з українських сіл. У поміщика того села якраз помер коваль, і в кузні працювати було нікому. Зачувши, що в циганському стані є потрібний майстер, пан запросив його прийти і виконати кіль-ка замовлень.

У поміщицькій садибі молодий коваль зарекомендував себе якнайкраще. Окрім того, закохався в покоївку й захотів одружитися. Пазли склалися сприятливо: дівчина відповіла взаємністю, а поміщик, дізнавшись про стосунки молодих людей, запропонував ковалю залишитися й надалі працювати

в його господарстві. Отож, закоханий ром одружився, полишив кочове життя і осів в українському селі. Ну, а далі, ясна річ, були діти...

За іншою версією, яку від когось чула моя сестра, той бабусин прапрадід-коваль не був за національністю ромом. А циганом його прозвали за те, що він умів поглядом зупиняти коня на скаку. Таке, припускаю, цілком могло бути, але любовна історія мені більш до вподоби. По-перше, розказана конкретно людиною – бабусею, а по-друге, вона романтич-ніша.

А тепер про тих, чії імена відомі. Як і в першому розділі цієї книжки, спорідненість вказую відносно себе і представників свого покоління, курсивом виділені імена моїх прямих предків.

1. Прадід і прабаба по бабиній лінії: Вавришевич *Степан Кіндратович* і Сосідко *Марія Василівна*
Діти: Ольга, Поліна, *Антоніна*

2. Прадід і прабаба по дідовій лінії: Потапчук *Михайло Семенович* і Лукашук *Павлина Василівна*
Діти: *Яків*, Ольга, Федора, Єлизавета, Ганна та син, який помер малим

3. Дід і баба по батьковій лінії: Потапчук *Яків Михайлович* і Вавришевич *Антоніна Степанівна*
Діти: *Славомир*
Онуки: Ольга, Наталія, Анатолій

Правнуки: Анжеліка; Владислав; Ніна, Віктор, Олександр
Праправнуки: Діана й Антоніна; Аурелія; Артем і Тимофій, Арсен і Лев

4. Другий бабусин шлюб: Потапчук *Антоніна Степанівна* і Божко Олександр Павлович
Діти: Оксана

Онуки: Олег, Олександр

Правнуки: Анна; Макс і Ліза

5. Мої батьки: Потапчук *Славомир Якович* та Верещака *Ніна Олексіївна*.

Діти: Ольга, Наталія, Анатолій

Онуки: Анжеліка; Владислав; Ніна, Віктор, Олександр

Правнуки: Діана й Антоніна; Аурелія; Артем і Тимофій;

Арсен і Лев

ВАВРИШЕВИЧІ

Вавришевич Степан Кіндратович (1875–1919) + Сосідко Марія Василівна (1880–1914) = доньки Ольга (1903 р. н.), Поліна (1905 р. н.), Антоніна (1907–1995)

Наш прадід **Вавришевич Степан Кіндратович** походив із містечка Кодень (Kodeń) на Підляшші (повіт Біла Підляска (Biała Podlaska) Люблінського воєводства, нині це територія Польщі). Ким були його батьки – невідомо, але в церковній книзі з записом про хрещення його найменшої доньки, нашої бабусі Антоніни, про самого Степана написано, що він "міщанин". З того ж запису можна припустити, що він мав на 11 років старшого брата Івана Вавришевича, який 43-річним був свідком реєстрації новонародженої. А загалом у Степана було кіль-ка братів, щонайменше два. Другим свідком реєстрації крихітної Тосі був 29-річний Йосип Сосідко, імовірно, родич Марії.

Наприкінці ХІХ сторіччя, ще нежонатим, Степан їздив до США на заробітки й "по науку". Цілий рік працював у фермера, заробляв гроші й вивчав технології будівництва млинів. Коли повернувся, то, говорячи сучасною мовою, відкрив власний бізнес – збудував у Кодні оригінальний млин, який влітку працював від води, а взимку – від вітру. У млині прадід також створив сукновальню, котра працювала від тієї ж енергії.

Ставши на ноги, Степан одружився з **Марією Василівною Сосідко** (про неї, на жаль, як і про її родичів, ми нічого не знаємо, а прізвище Сосідко на російській манер, а не Сусідко, як колись воно, ймовірно, виглядало, взяте з польських архівних документів). У 1903 році в подружжя народилася донька Ольга, в 1905 р. – Поліна, в 1907 р. – Антоніна, наша бабуся.

Завдяки тямущості й працелюбності наш прадід Степан не був бідним: мешкав з родиною в добротному дерев'яному будинку і належав до заможних міщан. Він умів читати й

писати, був високим, статним, розумним, веселим, віруючим, співав у церковному хорі, дружив зі священниками. Своїм донькам прагнув дати освіту, про що в ті часи мало хто дбав (зазвичай учили синів). Проте його родинне щастя було недовгим.

У 1914 році почалася Перша світова війна і мешканців Кодня евакуювали далеко в Росію на Урал. Сім'я ж Вавришевичів виїхала в місто Новозибків Чернігівської губернії (нині це Брянська область Росії) до племінниці Степана Кіндратовича. Дорогою Марія Василівна підхопила тиф і померла, а по приїзді главу сімейства мобілізували на військову службу.

Перш ніж вирушити до війська, Степану треба було подбати про своїх доньок. Старшій Олі тоді було 11 років, Полі – 9, Тосі – 7. Прилаштувати їх допоміг священник, який евакуювався разом з Вавришевичами до Новозибкова. Його сестра в Польщі була ігуменею Радочницького монастиря. З початком війни обитель евакуювали в Петроград і відкрили при ньому притулок для сиріт. Туди й відправили напівосиротілих дівчаток.

Завдяки знанню грамоти Степан Кіндратович служив у війську не рядовим солдатом, а денщиком у генерала. Раз на рік приїжджав провідати дочок, показував їм Петроград, водив у Петергоф.

Монастир, де мешкали сестрички Вавришевичі, носив ім'я Тетяни, молодшої доньки російського царя Миколи II. Вона була там і підтримувала цю обитель.

В монастирі дітям жилося несолодко. Черниці ставилися до них суворо, змушували по кілька разів на день молитися, часто, стоячи на колінах. А дівчатка були маленькі, їм було важко й нецікаво, і це навпаки відштовхувало їх від релігії.

– Я не дуже релігійна. Паску і Різдво за традицією святкую, ото і все. У мене в хаті навіть ікон немає, – казала онукам бабуся Тося. І священника на свій похорон просила не запрошувати. Хоча й атеїсткою не була. У Вищу силу вірила

й не забороняла своєму синові в дитинстві працювати служкою у церкві.

Степан Кіндратович Вавришевич із доньками. Ліворуч від батька Гося і Оля, праворуч – Поля

Революція 1917 року застала сестричок Вавришевичів у

Петрограді. Бабуся розповідала, що на вулицях стріляли, а монашки плакали. Після революції монастир закрили, а дітей почали роздавати родичам. Трьох дівчаток (14, 12 і 10 років) було вирішено відправити на Урал, у м. Сатку Челябінської області, де на той час іще жили брати Степана Кіндратовича. Батько написав, щоб доньки самі не їхали, а почекали його. Та з притулку вже всі роз'їхались і довше тримати дівчат там уже не могли. Отож у супроводі однієї з монашок сестрички вирушили в дорогу.

Черниця довезла їх до своєї станції, а далі діти мали добиратися самі. А в поїздах кругом давка, людей – як мурах. Коли дівчаткам була потрібна пересадка в Тулі, то з одного поїзда вони вийшли, а в інший сісти ніяк не могли. Так пропустили три потяги. Аж тут підійшов до них офіцер царської армії. Дізнавшись, у чому справа, він через вікно посадив сестричок у своє купе. Офіцер їхав до Уфи, казав, що в нього теж є дві доньки. Коли вночі виходив, залишив дівчатам трохи їжі й записку з побажанням щасливої дороги.

Сестрички зійшли на кінцевій станції, де їх уже дві доби чекав батько. В Сатці діти жили місяць, а потім їх прилаштували в "Николо-Березовский" монастир (за інформацією з інтернету – Камсько-Березівський чоловічий монастир, який у 2012 році перетворили на жіночий місіонерський, а після революції 1917 року закрили). Він знаходився в селі Ніколо-Березівка Уфимської губернії, це башкирське Прикам'я). При ньому теж функціонував притулок. Монастир був багатий, його мешканці ткали килими і скатерті у добре обладнаній майстерні. Однієї ночі цю майстерню хтось підпалив (революція ж бо!)... Іще бабуся розповідала, що на території обителі, в землянці, жив юродивий з білою до пояса бородою. Бабуся з подружками ходили на нього дивитися.

Минав час, і більшовики підходили все ближче до Уралу. Степана Кіндратовича двічі поранило в ногу, і його демобілізували. Тоді він забрав дочок з монастиря і поїхав з

ними в Сат-ку. Винайняв квартиру і жив там з дітьми два роки. Коли в місто прийшли більшовики, дівчат віддали в радянську школу.

В 1919 році Степан Кіндратович 44-річним помер від тифу.

Доля його старшої доньки **Ольги Степанівни Вавришевич** видалася тяжкою і повною великих випробувань. Коли помер батько, їй було всього 16 років. Здобута дівчиною освіта (прирівняна до закінчення гімназії) дозволяла їй працювати в школі вчителькою молодших класів. Її сестри Поля і Тося, як сироти, жили в радянському дитбудинку, розташованому в колишньому князівському палаці. Був голод, діти від нього потерпали.

В 1922 році евакуйованим із Польщі дозволили повертатися додому. Оля на той час уже вийшла заміж за молодого освіченого росіянина, який завідував аптекою і гарно співав. Звали його Павло Волігов. Щоб чоловіка не забрали в Червону армію, Оля вирішила їхати з ним і сестрами до Польщі, яка вже стала самостійною державою.

На новому місці переселенцям жилося важко: ніхто з дорослих не знав польської мови і не міг влаштуватися на роботу. Тоді Оля поїхала до Варшави у консульство і добилася дозволу на зворотній виїзд хоча б для Павла (двох відразу не відпускали). Чоловік повернувся в Росію, і Ольга стала чекати його виклику. Та він прийшов аж через три роки.

Приїхавши в Сатку, Ольга дізналася, що її чоловік, доки вони жили порізно, зустрічався з іншою, і та дівчина від нього вагітна. Оля дозволила Павлу другий шлюб і погодилась на розлучення. Сама влаштувалася на роботу в школу.

Невдовзі Ольга познайомилася з сільськогосподарським інженером-меліоратором **Павлом Щепкіним (1902 р.н.)**, удівцем із маленьким сином Юрою, і вдруге вийшла заміж. Новий чоловік був, мабуть, грамотним фахівцем у своїй галузі. Бо через деякий час його забрали на роботу в

Москву, в Наркомат (міністерство) сільського господарства. Призначили на досить високу посаду – завідувача сектором підготовки кадрів планово-фінансового відділу Наркомату землеробства СРСР. Але це вже були сталінські часи, сумнозвісні 30-ті роки ХХ століття.

В серпні 1937 р. Павла Щепкіна заарештували за нібито "шпіонаж", і він безслідно зник. Ольга стала скрізь дзвонити, шукати чоловіка, і спочатку їй відповідали, що нічого не знають. А за три дні приїхав "чорний ворон" і забрав її як дружину "ворога народу". Жінку засудили до 8 років таборів і відправили у Воркуту. "Покарання" Ольга Степанівна відбувала з 1937 по 1945 рік спочатку в таборі, а потім – на поселенні. Щодо зниклого чоловіка їй надіслали довідку про його смерть нібито від гострого запалення нирок. Дати засудження і смерті Павла в ній збігалися (15 грудня 1937 р.), що свідчило про його негайний після суду розстріл.

Двох хлопчиків Щепкіних – Юрія і вже спільного сина В'ячеслава – після арешту матері розкидали по різних спецтаборах для дітей репресованих, щоб не знали один одного (в тих умовах половина дітей не виживала). Так нищили інтелігентні сім'ї.

А потім була Друга світова війна. Коли після неї Ольга вийшла на волю, то відразу кинулась розшукувати дітей. Старшенького Юру знайшла швидко в одному з дитбудинків під Москвою, а меншого шукала довгих 20 років.

Після смерті Сталіна, в 1954 р., Ольгу Степанівну реабілітували, повернули московську квартиру й дозволили працювати. Але біль за втраченим у 5-річному віці сином не давав жінці спокою. Куди вона тільки не писала, куди не зверталася – все марно: ніхто не знав про напрямок евакуації дітей з розбомбленого дитбудинку, в якому перебував В'ячеслав Щепкін.

Вже й посивіла Ольга Степанівна. Пасинок Юрій закінчив медичний інститут, працював лікарем, а рідний Слава все не

знаходився. Та одного разу згорьованій матері приснився сон із підказкою: напиши в той ЗАГС, де ти реєструвала дитину, адже 16-річним твій син мав звернутися туди по копію свого свідоцтва про народження, необхідну для отримання паспорта. Ольга так і зробила. Із ЗАГСу відповіли, що так, дійсно, у такому-то році звертався В'ячеслав Щепкін для отримання копії. І дали його адресу. Цю версію мені розповідала бабуся Тося. А от від нашого батька Славомира я записала зовсім інший спогад про драму його тітки.

– Сина тьотя Оля знайшла випадково. Їхала в поїзді й розговорилася з якоюсь жінкою, поділилася своїм горем, розказала про те, що не може знайти сина. І виявилось, що та жінка десь пересікалася зі Славою Щепкіним (може, в ЗАГСі, куди він звертався по довідку? – авт.). Вона повідомила, що він працює на нафторозробках десь у Поволжі. Тьотя Оля відправила туди запит, отримала підтвердження і нарешті сина знайшла. Це вона мені особисто розказувала, – зауважив батько.

В 1956 році В'ячеславу було вже 25 років. Він жив у Мордовії (Російська Федерація), працював на бурових нафтових вишках і був одружений з мордовкою. Ольга Степанівна написала йому листа, повідомила, що вона його мати і запросила до Москви. Син погодився на зустріч і зазначив, що по приїзді вийде з вагона потяга останнім – щоби вони могли пізнати одне одного.

І ось настав такий вистражданий моєю двоюрідною бабусяю день. Вона стояла біля вагона і виглядала сина, якого не бачила 20 років. Останнім вийшов замизканий, у брудному одязі роботяга. В'ячеслав був настільки бідним, що не мав навіть більш-менш пристойної одежі для поїздки в столицю. Він скрізь ходив у тому, в чому працював на буровій. Коли мати й син зустрілися, разом з ними плакали всі, хто був у той момент на пероні...

Прямо з потяга Ольга Степанівна повела Славу в магазин,

де одягнула з ніг до голови. Потім було все інше...

Задля знайомства з родиною сина Ольга їздила в Мордовію, де побачила ті чорні злидні. Пізніше й невістка приїжджала до свекрухи в Москву. Від тих гостин у пам'яті родичів залишився спогад про кумедну ситуацію.

Приймаючи гостей, Ольга Степанівна накрила шикарний стіл, подала також салат олів'є. Глянувши на нього, невістка пирхнула:

– У нас даже свиньи такого не едят.

– Дорогие свиньи были бы тогда, деточка, – відповіла інтелігентна господиня.

Через якийсь час В'ячеслав переїхав з дружиною до Москви, вступив до будівельного технікуму, здобув професію. Жінка його працювала кухаркою. В 1979 році я була в Москві у справі, заїжджала до них, познайомилася і попросилася переночувати. В'ячеслав Щепкін, хоч і мало знав мого батька, свого двоюрідного брата, але поставився до мене тепло. Його дружина запам'яталась мені жвавою, приязною і балакучою. З батьками тоді жив неодружений 30-річний син Павло. Квар-тира у них була велика і хороша.

Ще будучи за колючим дротом, Ольга Степанівна познайомилася з таким же репресованим чоловіком, фельдшером Сергієм Васильовичем, і вийшла за нього заміж. На схилі літ подружжя переїхало з Москви до Львова, де на той час мешкав пасинок Юрій. Його перевели на роботу в Ташкент (столицю Узбекистану), і він віддав своє житло мачусі. Московську квартиру Ольга Степанівна залишила родині В'ячеслава (родичі казали, що вона не змогла зжитися з невісткою-мордовкою). Попрацювавши в Ташкенті, Юрій переїхав у місто Волоколамськ Московської області.

Коли з роками Ольга Степанівна з чоловіком ослабли, то перейшли в будинок престарілих, де мешкали в одній кімнаті. Вони не схотіли ставати тягарем дітям, для яких були майже

чужими, тому й прийняли таке рішення.

Прожила Ольга Степанівна Щепкіна (в третьому шлюбі вона прізвище не міняла) 80 чи навіть більше років, похована у Львові.

Доля **Поліни Степанівни Вавришевич** була сумною з іншої причини. Заміж її, 17-річну сироту, дядьки видали в 1922 році, коли вирішили, що дівчина до шлюбу доросла і її можна прилаштувати. Віддали за Івана Дмитріюка в село Костомолоти Люблінського воєводства. Іван закінчив учительську семінарію, та був лінивим і запальним.

На весіллі у Полі її сестричка **Тося познайомилася з Яковом Михайловичем Потапчуком**, приятелем Івана (вони разом вчилися в семінарії). Щоб мати право на викладання у польській школі, хлопцям треба було пройти ще кур-си польської мови. Яша поїхав до Кракова на курси, а Іван не захотів, сидів дома на шиї батьків і байдикував. Після смерті старих Дмитріюків усе господарство тягнула на собі Поля.

Поліна Дмитріюк

Отже, подружнє життя Поліни було тяжким і безрадіним. Переїзд у Радянську Україну, в селище Рожище на Волині, її чоловіка не змінив. Іван пиячив, буянив, бив посуд (допоки одного разу жінка у відповідь на його биття тарілок сама не почала жбурляти їх на підлогу – це допомогло). На дружині лежало фактично все: діти, домашнє господарство, догляд за свійською живністю та городом. Так і промучилася з Іваном до самої його смерті (помер Іван не дуже старим, десь в 1965-1966 роках). Від нього Поля мала доньок Галину та Олену.

Галя після заміжжя мешкала в місті Горохові на Волині, її

життя, наскільки відомо, склалося нормально, а Олена, як і мати, була нещасливою. Її чоловік Володимир Кокловський також пиячив, і жили вони в Рожищі в батьківському домі дуже бідно. Пам'ятаю, що хата Дмитріюків і Кокловських стояла в центрі селища і мала вбогий вигляд. Від чоловіка Олена мала двох дітей – сина Миколу і доньку Валентину. Син, наскільки знаю, виріс непутящий, працювати не хотів, жив переважно на материну злиденну пенсію. А Валя виїхала до Києва, де з часом отримала квартиру і вийшла заміж. Працювала в Ощадбанку, народила доньку. Пізніше розлучилася. Подальша її доля мені невідома.

У старій, напіврозваленій хаті біля доньки Олени Поліна Степанівна жила майже до самої смерті. З часом останню знесли, а сім'ї дали квартиру в новому будинку. Наші батьки з нами, дітьми, інколи провідували тітку Полю. Попри важке життя, до кінця своїх днів ця жінка зберігала ясний погляд і оптимізм. Прожила вона довго – понад 90 років, похована в Рожищі.

Наша бабуся **Антоніна Степанівна Вавришевич** народилася 20 вересня 1907 року в Кодні. Ця дата була записана в її паспорті, і саме такого дня ми все життя вітали її з днем народження. Яким же було моє здивування, коли, вивчаючи архівні документи, отримані в Польщі її правнучкою Анжелікою, я побачила інші дати. У виписці з церковної метричної книги про народження нашого батька Славомира дата появи Тосі на світ значиться 29 жовтня, а в довідці з Люблінського архіву – 27 вересня. Можна було б розцінити це як випадкові помилки писарів, але ж усі інші дати в документах вказані правильно. Тому хтозна... Можливо, в ході війн та переїздів метрика бабусі була загублена, а точної дати з неї сестри не пам'ятали. Або в процесі оновлення паспортних даних дитини-сироти хтось невірно записав дату. Я більш схильна вважати днем народження бабусі **27 вересня**, бо за характером (відповідно гороскопу та й взагалі) вона точно не була Скорпіоном.

Повертаюсь до біографії бабусі Тосі на етапі її дорослішання. Вище я зупинилася на тому, що в 1922 році 14-річна Антоніна з сестрами повернулася з російської Сатки в Польщу, де з Поліною, очевидно, жила у родичів. Тося лише рік не довчилася в 7-річній гімназії, яка давала хорошу на той час освіту, і була цілком освіченою, інтелігентною дівчиною.

Після весілля Полі Тося рік жила в її новій родині, а коли трохи піросла, дівчину відправили в Брест до тітки вчитися шитву. За науку Тося носила до хати воду й доглядала дітей.

Через два роки, в неповні 18 (в 1925 році), Антоніна вийшла заміж за вчителя **Якова Михайловича Потапчука**. Йому було 28. Хтозна, чи було між ними кохання (адже в ті часи далеко не завжди одружувалися з любові), можливо, Тосі теж треба було "прилаш-туватися", а Яків посватав-ся, але на свого чоловіка бабуся не нарікала. Казала, що він був хороший і добрий. І на світлинах, які в мене є, у нашого діда Яші справді дуже добре обличчя.

Після весільної подорожі молодята переїхали вглиб Польщі, у Краківське воєводство, де Яків знайшов роботу вчителя. Дітей у пари довго не було, можливо, через юний вік дружини, і Тося переживала. Через якийсь час подружжя повернулося в Костомолоти до Яшиних батьків, і там, в 1931 році народився наш майбутній батько

Яша і Тося одружуються, 1925 рік

Славомир.

Перший шлюб Антоніни був недовгим. Чоловік захворів на рак шлунка і в 1933-му пішов у засвіти 36-річним. Синові Славіку виповнилось усього два роки.

Молода вдова з малюком залишилася жити у свекрів. Оскільки тоді старші дбали про прилаштування дівчат і молодих незаміжніх жінок, Тосю заочно познайомили з високоосвіченим чоловіком **Олександром Павловичем Божком**. Він походив з багатодітної родини залізничного обхідника із села Перекопівка Роменського району Сумської області, був інженером-будівельником, архітектором, освіту здобув у Росії (там закінчив вище технічне училище) та в Парижі, де заочно закінчив теж, здається, російську Вищу технічну школу. На час знайомства з Антоніною Олександрові було 38 років, він жив у Варшаві і працював у Крайовому товаристві будувляне (КТБ).

Через два роки по смерті першого чоловіка Тося вийшла за Олександра Павловича заміж. Після весілля молоді так і залишилися жити в Костомолотах, у будинку Тосиних свекрів Михайла та Павлини Потапчуків разом із ними. В 1936 році у подружжя народилася донька Оксана.

Антоніна з маленькою Оксаною

Відомо, що в Костомолотах Тося була активною учасницею чи навіть засновницею самодіяльного театрального гурт-ка. Під час Другої світової війни вона разом з чоловіком, свекрами та дітьми пережила в селі німецьку окупацію. Війна для них почалася в 1939 році. Цікаві спогади нашого батька Славомира про той період я подаю нижче – після його життєпису.

В 1944 році, наприкінці Другої світової війни, після того, як Сталін віддав Польщі частину України, почалося виселення українців зі своїх споконвічних земель. Вибору вони не мали: треба було їхати або в східну Пруссію, де їх чекала пов-на асиміляція (ополячення), або в Радянський Союз під Сталіна. Всі українці з Костомолот, в тому числі Потапчуки й Бож-ки, поїхали у степове селище Цебрикове Великомихайлів-ського району Одеської області.

Коли переселяли, то обіцяли, що на кожну сім'ю дадуть по вагону. Але насправді в один вагон вантажили пожитки 3-5 сімей. А забирали люди з собою не тільки домашні речі, а й свійську живність. Потапчуки з Божками, зокрема, перевозили пасіку й корову. Коли ж приїхали на місце і гнали корову зі станції Веселий Кут до Цебрикового, корова зламала (чи пошкодила) ногу і її довелося зарізати.

З 1819 й до 1919 року Цебрикове було німецькою колонією Гоффнунгсталь, заселеною вихідцями з Вюртемберга. Під час Другої світової війни німців звідти депортували в Росію за Волгу, а їхнє село почали заселяти іншими вигнанцями. Божкам дали спорожнілий добротний будинок. У дворі були мурована собача будка, в яку й доросла людина могла залізти, і великий винний погріб зі склепінчастою стелею.

Польські переселенці, однак, не змогли прижитися в регіоні з неродючими ґрунтами й солоною водою в колодязях. Тому більшість нашої рідні поїхала на Волинь у селище Рожище, де вже мешкали якісь родичі. Божки виїжджати не наважились.

Будинок Божків у Цебриковому

Мурована собача будка

– Якби ми переїхали на Волинь, то невдовзі опинилися б десь у Сибіру через вітчима-петлюрівця, – розповідав наш батько. – В армії УНР Олександр Павлович служив ще живучи в Україні. І вітчим, і мій батько були офіцерами, в 1918 році вони воювали за

незалежну Україну. Офіцерами служили всі, хто мав середню і вищу освіту. Бої закінчилися поразкою в 1920 році. Після того вітчим поїхав до Польщі і жив там як емігрант. На Одещині цю сторінку біографії Божка знали, його там викликали й допитували. Три доби не давали спати – світили лампою в очі. А на Волині йому б пришили бандерівщину, зв'язки з ОУН і засудили. В Одесі ж такого не було: діяв указ Сталіна про помилування тих, хто добровільно зізнається і за ким немає вбивств.

Отже, Божки залишились у Цебриковому. В цьому селищі

й вирости наш батько Славомир та його сестра Оксана.

Славик і Оксана

До речі, в одній школі з ними вчився знаменитий митець, педагог і композитор, лауреат Національної премії ім.

Т. Г. Шевченка, художній керівник і головний диригент

Національного заслуженого

академічного українського народного хору ім. Григорія Верьовки Анатолій Тимофійович Авдієвський. А його сестра навчалася в одному класі з Оксаною Божко.

Коли у вересні 2007 року Авдієвський приїздив на Чернігівщину на мистецьке свято "Седнівська осінь" і в Седневі відкривав паркову скульптуру "Козацька пісня", я підійшла до нього й запитала, чи пам'ятає він Цебрикове. Митець зрадив нагоді пригадати рідне село, сказав, що пам'ятає і Олександра Божка, і його доньку Оксану. Ми з ним трохи поговорили і сфотографувалися на згадку.

Все життя бабуся Тося була домогосподаркою, але, доки бачили очі, підзаробляла шитвом. Була спокійною, доброю, акуратною жінкою, дуже смачно готувала, любила читати. З Цебрикового вона виїхала в 60-х роках ХХ століття після смерті чоловіка. Будинок продала, а виручені гроші поділила між дітьми. Вирішила жити з сином, який якраз будувався в Капитолівці Ізюмського району Харківської області і в новій оселі передбачав окрему кімнату для матері. Та й невістка (наша мама) шанобливо ставилась до свекрухи. Та не так сталося, як гадалося.

Антоніна Степанівна з невісткою Ніною та онуками Олею, Наталею, Толіком Потапчуками

Коли Славомир через конфлікти з партійним керівництвом продав недобудований будинок і поїхав на інше місце роботи, Антоніна Степанівна мусила перебратися до дочки Оксани в місто Бендери (тоді це була Молдавська радянська соціалістична республіка).

Оксанин чоловік був не надто люб'язний з тещею, але бабусі нікуди було діватися і вона мовчки все терпіла. Вела домашнє господарство, допомагала виховувати двох доньчиних синів. Наша бабуся вміла розважати дітей – знала багато казок, дитячих віршів і пісень, і ми, онуки, її любили. Вона ніколи ні на кого не кричала, та й просто сварити не любила.

З родиною доньки бабуся Тося жила в центрі Бендер в одноповерховому, на кілька квартир, будинку. Їхня квартирка була дуже маленька і складалася з двох невеличких суміжних кімнат і кухні (важко уявити, як там могло мешкати п'ятеро людей). Коли це житло підпало під знесення, спочатку 3-кімнатну квартиру отримала доньчина сім'я, а через деякий час відселилась і Антоніна Степанівна. Їй дали сучасну

однокімнатну квартиру в багатоповерхівці у новому мікрорайоні "Сонячний". Я тоді якраз жила з бабусею (вчилася в Бендерах у технікумі) і добре пам'ятаю як стару квартирку в центрі, так і нову. Я поїхала з Молдавії в 1981 році, а потім приїжджала тільки в гості.

Окрім Першої та Другої світових воєн, на схилі літ у Бендерах бабусі довелося пережити ще й війну, розв'язану Росією в Придністров'ї в 1992 році. Ракети, запущені російськими військами, летіли на Бендери з-за Дністра (з Тирасполя) прямо над бабусиним будинком, і під час обстрілів вона з сусідкою ховалася в тамбурі. Придністров'я відкололи від вже незалежної Молдови й на багато років перетворили на невизнану міжнародною спільнотою республіку з проросійською владою.

Наша бабуся Гося прожила 86 років. На старості мала дуже поганий зір, хворі ноги й далеко ходити не могла. Скаржилась на печінку, приймала алохол, та по лікарях якось не дуже ходила. Померла бабуся вдома, ймовірно, від старості, а перед тим пролежала в ліжку кілька місяців. За нею доглядала сусідка і регулярно навідувалась донька.

Я приїжджала провідати бабусю, коли вона вже три тижні була лежачою. Привезла їй показати свого маленького синочка. Бабуся майже нічого не бачила, але була при ясному розумі і поводитися мужньо.

У Вічність Антоніна Степанівна відійшла 4 липня 1995 року, похована в Бендерах. На її пам'ятнику дата смерті вказана невірно – 4 червня. Карбуючи її, майстер помилково чи по незнанню вибив тільки одну паличку замість двох біля римської п'ятірки. Мати невірно вказані дати народження і смерті – так, видно, бабусі "на роду було написано". Хоча це ніяк не вплинуло на тривалість і якість життя.

Порівняно з долями її сестер, бабусина була все-таки легшою і з меншими випробуваннями. Та назвати її щасливою, цікавою, насиченою яскравими подіями не

можна. Це була доля звичайної домогосподарки того покоління жінок, яке суспільство замикало виключно на родині. Вважалося, що жінка призначена тільки для обслуговування чоловіка та дітей і професійна освіта й самореалізація їй не потрібні. Такі по-гляди, на жаль, в Україні трапляються і досі. Проте наша бабуся на своє життя не нарікала. Взагалі вона була дуже інтелігентною, терплячою і ніколи не пліткувала. Від неї я дізналася значення слова "делікатність", яке поступово фактично вийшло з загальносуспільного вжитку.

Дещо з історії містечка Кодень

Написати тут про Кодень, звідки походять наші Вавришевичі, я вирішила тому, що в 2018 році там побувала моя сестра Ольга зі своєю родиною. Причому саме з метою відвідати батьківщину предків і щось про неї дізнатися. Про Кодень Ольга зробила розлогий допис в інтернеті, звідки я й позичила трохи інформації.

Вже півтора століття Кодень є селом у Більському повіті (з центром у Білій Підлясці) Люблінського воєводства Республіки Польща. Воно розташоване в долині Західного Бугу в районі гирла річки Каламанка. Статус міста було скасовано в 1875 р. царським режимом Російської імперії за спротив місцевого населення російській окупації.

Нині село є центром гміни (комуни), яка об'єднує сам Кодень і 12 сіл з населенням 4100 осіб. У самому Кодні проживає 1800 чоловік.

У місті й до сьогодні зберігся костел Святої Анни, де за православним обрядом хрестили нашу бабусю Тосю і, ймовірно, її старших сестер.

Храм збудований у стилі пізнього ренесансу в 1629-1635 роках католицькою церквою. Після окупації Польщі Росією з 1875 до 1917 року він був православним. Коли католицька церква повернула собі костел, православні куполи з нього

зняли. Храм не раз потерпав від воєн та пожеж: в 1657 р. його пограбували шведи – вони зняли дзвони і свинцевий дах; у вогні палав у 1680 році, під час наполеонівських війн та в 1821-му, коли згорів мало не весь Кодень.

Біля костелу встановлено камінь з меморіальною дошкою в пам'ять про місцевих жителів, загиблих внаслідок Січневого повстання проти панування Російської імперії. Серед викарбуваних на дошці прізвищ можна побачити й українські з закінченням "ук" – Борищук, Михальчук...

Січневе повстання на землях колишньої Речі Посполитої почалося 22 січня 1863 року. Окрім поляків, участь у ньому брали литовці, білоруси та українці. В 1864 р. повстання було жорстоко придушене. Десятки тисяч людей загинули в сутичках, майже тисяча були страчені, близько 38 тис. засуджені до каторги чи заслані до Сибіру, і майже 10 тис. емігрували.

Є біля костелу Св. Анни й інші цікаві для відвідувачів локації, як-то план Кальварії (Хресного шляху, Голгофи), рекон-струйовані вали з майже сотнею фігур, Трав'яний сад Божої Матері та ін. А в самому храмі зберігається чудотворна ікона Матері Божої Коденської. Вклонитися їй 14-15 серпня в Кодень щорічно з'їжджається до 30 тисяч прочан з усієї Польщі. Завдяки цьому в Кодні добре розвинений "зелений туризм", і гостей готові приймати чимало місцевих садиб.

За легендою, ця ікона має досить авантюрну історію. Колись вона зберігалась у Римі в особистій каплиці Папи Римського. Носила ім'я Матері Божої Гваделупської, оскільки була копією різьбленої ікони з Гваделупи (провінція Естремадура, Іспанія). В 1631 році помолитися їй і попросити зцілення до Італії їздив паралізований коденський князь Міколай Сапега. Молитва допомогла, і, ставши на ноги, магнат забажав мати цю ікону у себе вдома. Коли Папа відмовився її продати, князь підкупив пап-ського дячка, викрав святиню і втік. Відправлена услід погоня його не догнала. Тоді Папа відлучив Сапегу від церкви.

На той час костел Св. Анни ще будувався, і чудотворну

ікону розмістили в каплиці Святого Духа.

Через 5 років Сапега здійснив друге паломництво до Риму, щиро покався там і отримав прощення.

Коли в 1875 році костел св. Анни реорганізували в православний храм, його головну святиню вивезли в Ясну Гуру. В 1927-му урочисто повернули. В Кодень прийшли місіонери ордену облатів. Вони взяли під опіку ікону, відновили храм, створили санктуарій (святинище) Матері Божої Коденьської на місці колишнього замку Сапегів.

Довідка про село Цебрикове

Історія села Цебрикове на Одещині бере початок із хутора Цебрик, який існував з 1819-го до 1919 року. То була німецька колонія Гоффнунгсталь (від нім. Hoffnungstal – долина сподівань), до меж якої входила і єврейська землеробська колонія Фрайберг.

Станом на 1886 рік у Гоффнунгсталі – центрі Гоффнунгстальської волості Тираспольського повіту Херсонської губернії – мешкало 2049 осіб, налічувалось 120 дворових господарств, існували лютеранська церква, школа, земська станція, 3 лавки, відбувались базари через 2 тижні по понеділках.

У 1920-1950 роках село Цебрикове було райцентром Цебриківського району.

За інформацією з вікіпедії, в 1951 році, в результаті Радянсько-польського обміну територіями, в Цебрикове насильно переселили мешканців сіл Бистре, Лип'я, Михновець Стрілківського району і сіл Видрене, Дашівка, Дверничок, Поляна, Рівня, Росохате, Росолін, Середнє Мале, Скородне, Лобізва, Телешниця Ошварова, Устянова, Хміль Нижньо-Устрицького району Дрогобицької області (нині територія Польщі). *Про більш раннє заселення Цебрикового переселенцями з польського села Костомолоти (в 1944 році) вікіпедія чомусь не згадує.* Схоже, ця сторінка історії випала

з поля уваги або її дослідників, або авторів опублікованої в інтернеті довідки.

Дещо з історії міста Бендери

Бендери – місто з багатою історією, розташоване на берегах річки Дністер у Республіці Молдові. Засноване в 1408 році, воно є одним із найдавніших у регіоні. У давнину, в III ст. до н. е., на місці сучасних Бендер було поселення, якому судилося стати свідком великих історичних подій у Східній Європі. Відтоді територія, що простягається від Карпатських гір до Чорного моря, була епіцентром культурних і політичних змін. У різні часи місто було під владою Молдавського князівства, Османської та Російської імперій, Румунії і не раз переходило "з рук в руки".

Не буду в хронологічному порядку описувати всі війни й знаменні історичні події (їх було надзвичайно багато), а згадаю лише деякі з них. Так, у 1709 р. в Бендерах отримували притулок шведський король Карл XII, гетьман України Іван Мазепа та козацька старшина, котрі зазнали поразки у Полтавській битві. Саме тут, у селі Варниця, за кілька кілометрів від Бендер, Мазепа завершив свій земний шлях. По його смерті, в 1710 році, гетьманом України (у вигнанні) був обраний генеральний писар Мазепа Пилип Орлик. Саме в Бендерах Орлик склав документ, який пізніше був визнаний першою українською Конституцією.

З містом над Дністром пов'язане також ім'я класика української літератури Івана Котляревського. Під час служби в кавалерії російської імператорської армії (в 1796-1808 роках) штабскапітан Котляревський тривалий час перебував у Бендерах, а на російсько-турецькій війні 1806-1812 років відзначився неабиякою хоробрістю. Під стінами Бендерської фортеці у письменника народився задум знаменитої поеми "Енеїда", в якій автор навіть бурлескно описав штурм

зазначеної цитаделі.

З війнами за Бессарабію та Бендерську фортецю наприкінці XVIII ст. пов'язані імена відомих російських полководців Олександра Суворова і Григорія Потьомкіна-Таврійського. Фактичне приєднання Бендер до Російської імперії відбулося в листопаді 1806 року під час російсько-турецької війни 1806–1812 років.

Наприкінці 1917 – початку 1918 р. р. почалася військова інтервенція з боку Румунії. Оборона Бендер тривала два тижні, але, попри опір, 7 лютого 1918 року місто було приєднане до румунської держави. Двадцять два роки Бессарабія входила до складу Румунії, після чого перейшла під владу більшовиків.

У серпні 1940 р. у складі СРСР утворилась Молдавська радянська соціалістична республіка і стартував економічний розвиток міста. Проте невдовзі почалась Німецько-радянська війна, під час якої місто було зруйноване майже вщент. У Бендерах не вціліло жодне з промислових підприємств, які діяли до війни. Також були знищені школи, бібліотеки, кінотеатри, дитячі садки, лікарні, аптеки, пекарні, майстерні. Житловий фонд був зруйнований на 80 %. Вулиці міста заростали бур'яном. Відбудова Бендер після війни велася практично з нуля.

Після здобуття Молдовою незалежності, наприкінці червня 1992 року в Бендерах розпочалися бої між молдовським військом та придністровською гвардією. Вони тривали до 7 липня того ж року, після чого в Бендери увійшли російські окупаційні сили. Зараз місто входить до складу невизнаної держави – Придністровської Молдавської Республіки зі столицею в Тирасполі.

Виявляється, Бендери – не перша й не основна назва цього міста. У XV ст. воно називалося Тягнякяча; до 1538 року, а також у 1918–1940 і в 1941–1945 роках – Тягиня (рум. Tighina). З 1992 року Тягиня є офіційною назвою міста з точ-

ки зору уряду Молдови. На думку окремих дослідників, вона походить від українського слова "тягнути" і пов'язана з перебуванням на Дністрі слов'янського племені тиверців, що мали на цьому місці переправу через річку.

Бендери – назва, яка використовувалась з 1538 до 1918 року і за часів радянської влади (в 1945-1992 роках), а після Придністровської війни залишилась у користуванні адміністрації невизнаної ПМР. Бендерська фортеця XVI ст. на сьогодні є найцікавішою пам'яткою стародавнього міста. Зберігся в Бендерах і собор XIX ст.

ПОТАПЧУКИ

**Потапчук Михайло Семенович (1869 – 1951) + Лукашук
Павлина Василівна (1871 – 1946) = син Яків (1897 – 1933),
доньки Федора (1899 – 1979), Єлизавета (1903 – 1991),
Ганна (1906 р. н.), Ольга (1913 – 1986) та ще один син,
який помер малим.**

*Потапчуки Павлина і Михайло з донькою Лізою й онуками
Володею (стоїть) і Валентином (на руках)*

Про свого прадіда **Михайла Семеновича** та його дружину **Павлину Василівну** я знаю мало, але достатньо, щоб мати якесь уявлення. Жили вони на території нинішньої Польщі в українському селі Костомолоти Бяло-Підляського повіту Люб-лінського воєводства, тримали господарство, володіли

пасікою і виростили п'ятьох дітей. За життя їм довелося пізнати і горе, і війну, і два переселення. Ще в Костомолотах одного сина вони поховали маленьким, а Якова – 36-річним. А от доньки жили довго.

Досліджуючи біографію Федори Потапчуківни, я дізналася, що в 1914 році, коли Підляшшя було ще під владою Російської імперії, українців із Костомолот вивезли в російську Сибір на річку Іртиш. Як свідчить описана вище історія Вавришевичів, переселення могло робитися під виглядом евакуації, пов'язаної з початком Першої світової війни. В Сибіру наші предки страшенно голодували. Прабабуся Павлина мусила пекти хліб зі споришу, тоді як баржі з зерном незрозуміло хто наказував топити в річці. На залізниці стояли вагони, завантажені звіриними шкурами, і з них капав жир. Голодні люди приходили з мисочками, збирали той жир і додавали у свою

*Хата Потапчуків у
Костомолотах*

баланду. За якої то було влади – ще царської чи вже радянської – невідомо, але в будь-якому випадку – людиноненависницької.

Через багато років, імовірно в 1922-му, евакуйованим українцям дозволили повернутися з Сибіру в Польщу. Потапчуки приїхали додому в Костомолоти.

Людьми наші прадід і прабаба були, мабуть, хорошими. Після смерті сина Якова в одному з ними будинку тривалий час мешкала їхня невістка Антоніна з новим чоловіком та двома дітьми. Тобто люди вміли ладити, миритися й уживатися.

Друге переселення, як згадувалося вище, Потапчуки пережили в 1944 році. Після переїзду з Польщі в Україну

Михайло та Павлина з ріднею спочатку оселилися в селі Цебрикове Одеської області.

– Коли наші родичі тільки-но приїхали в Україну, баба Павлина була тяжко хвора, страждала, схоже, на тиф, лежала в бараці, в якому переселенці жили спочатку, – поділилася почутим свого часу спогадом їхня правнучка Ірина Ковтун. – Якось бабі дали квашеної капусти, і вона їй так засмакувала, що жінка попросила іще. Та родичі вирішили, що досить, і решту від Павлини сховали. Але вночі баба встала, знайшла ту капусту, доїла всю і після того одужала. Квашена капуста підняла її на ноги.

На новому місці Потапчуки відразу потрапили в посушливий період. Посаджена в піщану землю картопля не вродила, родина голодувала і тому вирішила повертатися у Польщу. Проте, діставшись Волині, переселенці дізналися, що кордон уже закритий і назад дороги немає. Це змусило Потапчуків залишитись у Волинській області. Першим місцем проживання родини став Єлизаветин хутір неподалік Рожища (за річ-кою Стир), де мешкала двоюрідна сестра Павлини. З часом всі члени сім'ї перебралися в Рожище, де Михайло з Павлиною і прожили решту життя. Поховані вони на рожищенському цвинтарі неподалік входу за капличкою.

Всі чотири доньки Михайла та Павлини після переселення з Польщі теж жили спочатку в Цебриковому, а потім до кінця своїх днів у Рожищі на одній вулиці в поставлених поруч будинках. Про них та їхніх нащадків буде нижче, а першим у нас іде син Яків.

1-й шлюб бабусі Тосі: Потапчук Яків Михайлович (1897 – 1933) + Вавришевич Антоніна Степанівна (1907 – 1995) = син Славомир (1931 – 2017)

Наш дід **Яків Михайлович Потапчук** був у своїх батьків первістком. Народився 26 вересня 1897 року в Костомолотах

Бяло-Підляського повіту Люблінського воєводства Польщі. В 1925 р. закінчив учительську семінарію та курси польської мови. Бабуся говорила, що наш дідусь Яків учився в якихось Прилуках (імовірно, в Білорусі), та на світлині з випуску семінарії вказано польське місто Величка, і це збиває з пантелику. Отримана освіта дозволяла Якову працювати в польській школі. Спеціалізувався він, якщо пам'ять не зраджує, на математиці та співах. Доки вчився, від недоїдання, як розповідали родичі, нажив собі виразку шлунка – за навчання ж треба було платити, а коштів на все не вистачало. Пізніше ця виразка, переродившись у важку хворобу, звела його в могилу молодим.

У часи Директорії та Перших визвольних змагань за Україну Яків Михайлович служив в армії Української Народної Республіки (УНР) офіцером. Нещодавно з великим подивом я дізналася, що 29 січня 1918 року він міг брати участь у відомому бою під Крутами на Чернігівщині. На той час 21-річний Яша нібито вчився в Київському університеті. Коли ж над молодою незалежною державою нависла загроза агресії з боку Росії і в навчальному закладі стали набирати загони для стримування більшовицького наступу, Яків теж записався. І був у Крутах того героїчного і трагічного для українців дня. Проте вижив і повернувся додому.

– Про це мені розповідав мій дід Павло. Казав, що факт участі Славікового батька Якова в бою під Крутами в родині тримався у глибокій таємниці. Бо за це совети й через багато років могли дістати. І мені про це дід розповів по-секрету, – поділилася інформацією онука мого двоюрідного дядька Павла Гришка Ірина.

І тут я згадала, що про життя Якова до одруження на нашій бабусі Тосі (а оженився він 28-річним) ми справді знаємо дуже мало. І тому цілком можливо, що він дійсно навчався в університеті й студентом їздив захищати Україну. А після поразки наших загонів під Крутами чи пізніше повернувся до батьків у Польщу і про київську сторінку своєї біографії вирішив "забути". Навіть через роки своїй дружині не

розказав.

Яків Потапчук у формі офіцера російської армії, весна або осінь 1917 р.

Коли я звернулася в Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В. Тарновського із запитанням, чи могли десь зберегтися списки учасників бою під Крутами, там порадили зазирнути у вікіпедію. У ній я знайшла невеликі списки українських вояків, складені, як мені сказали, на основі спогадів, а це значить, що вони далеко не повні. Якова Потапчука там не виявилось.

Коли я показала фото свого діда директору історичного музею Максиму Блакитному, він зауважив, що на Якові фор-

ма офіцера (прапорщика) російського війська, а не петлюрівського. А на форменому кітелі діда історик розгледів знак випускника престижного московського Олексіївського військового училища.

– В тому, що ваш дід був спочатку офіцером війська Російської імперії, а потім воював за Україну, немає нічого дивного. Адже основу офіцерського складу армії УНР становили якраз люди, які після розпаду імперії перейшли до неї з російської, – зауважив історик.

З отриманої від нього інформації та аналізу дідової біографії висновок напрошується такий. На військову службу в царську армію Яків Потапчук був призваний ще юнаком років 17-18, коли землі Підляшшя входили до Російської імперії. Йшла Перша світова війна, і грамотного й тямущого хлопця направили вчитися в Москву в Олексіївське військово-училище. Він закінчив його за прискореною програмою, за якою під час війни із навчального закладу було випущено кілька тисяч командирів. Отримав офіцерське звання прапорщика, а от чи встиг повоювати в російській армії – невідомо. Адже в листопаді 1917 року в Росії почалася Громадянська війна, а Україна оголосила про свою незалежність і створення власної держави. Як і багато інших українців, Яків, імовірно, вступив до лав армії новоствореної Української Народної Республіки. І служив допоки вона не зазнала поразки.

А, може, як розповідав покійний уже родич, пішов воювати за Україну зі студентської лави, тобто мав у військовій службі якусь перерву.

На фотографії, розміщеній тут, Якова Потапчука ми бачимо у військовій формі дуже молодим – вуса в нього, здається, ледь-ледь пробиваються.

Оце пишу і так пишаюся своїм дідом! Я не раз бувала на місці того знакового бою й не раз писала про нього та вшанування Героїв Крут в інформантство, де працювала. Проте мені ніколи й на думку не спадало, що там міг бути і мій рідний дід. Хоча загалом цю інформацію ні спростувати, ні підтвердити

сьогодні неможливо.

В 1925 році Яків Потапчук узяв шлюб з **Антоніною Вавришевич**. Відразу після одруження Яша й Тося поїхали у весільну подорож до Кракова. Там чоловік купив дружині найкращу на той час швейну машинку відомої німецької фірми "Кайзер" (Kaiser). У ній були лапки, які дозволяли не тільки зшивати, а й обкидати шви і навіть строчити товсті ковдри. Ця машинка у спадок дісталася мені, і я досі нею користуюся для простого шиття. Від моменту її придбання скоро мине 100 років.

Випуск 1925 р. в учительській семінарії. Яків Потапчук сидить третій ліворуч у другому знизу ряду

Як зазначалося вище, після весільної подорожі молодята переїхали в Краківське воєводство, де Яків знайшов роботу вчителя. За кілька років повернулися в Костомолоти і там 1 жовтня 1931 року в подружжя народився хлопчик, названий Славомиром.

– Зарплату мій батько мав невелику, та все ж накопичив трохи грошей і, коли повернувся в Костомолоти, зайнявся бджільництвом. Землі в нас було дуже мало. Тоді ж дочку

заміж віддавали – і землю в посаг давали. Дід дочок заміж видав і синові лишилося всього два гектари, – згадував Славомир Якович.

Бджільництвом Яків Михайлович займався професійно. У деяких вуликах зробив скляні стінки, спостерігав за поведінкою комах, проводив якісь експерименти і писав статті в спеціалізовані журнали.

– Батькова пасіка налічувала до 40 вуликів. Щоб підгодувати бджіл на зиму, він додавав у вулики цукор (як і я зараз роблю). Але тоді цукор труїли, щоб ніхто не використовував його для виробництва меду – мед мав бути натуральний. Труїла фірма, яка міняла цукор на мед. За 1 кг меду вона давала 2 кг цукру. І от у 1938 році випадково чи спеціально замість 1 мг тієї отрути дали цілий грам. Тож в усіх, хто взяв той цукор, бджоли вимерли. У нас жодної сім'ї не залишилось, і в тьоті Полі, моєї тітки, теж. А вже пізніше дід купив десь колоду з роєм, пересадив рій у вулик і довів його до 4-х сімей. Ті бджоли й поїхали з нами на Одещину, – розповідав Славомир Якович.

Цей розказаний батьком епізод з отруєнням цукру у нас, нащадків, викликає деякий сумнів. Адже навряд чи фірма із заготівлі меду могла системно робити такі речі. Хіба що це була якась одноразова осіння акція. В будь-якому випадку щось та й відбулося.

За припущенням Славомира, батькова пасіка приносила непоганий дохід. Адже за своє коротке життя Яків устиг збудувати в Костомолотах сучасну, під цинковим дахом хату, у якій потім жили його літні батьки і зростав син.

– Хата в нас була невелика, але помітна на все село – нова, гарна. Я народився ще в старій, а батька ховали вже в новій. Дві кімнати, кухня, кладовка. Хата була дерев'яна, але під цинковою бляхою. Ззовні обшита вагонкою, всередині поштукатурена й обклеєна шпалерами, з підлогою. Таких хат у селі біль-ше не було. Стояли значно більші за площею, але то були просто зруби з бруса, – згадував наш батько Славомир.

Окрім того, Яків поклав для сина в банк 430 злотих – на той

час це була солідна сума. Ця банківська книжка із зазначенням вкладу все життя зберігалася в його дружини – нашої бабусі Тосі, я навіть її бачила. Але через видворення українців з Польщі наш тато так і не скористався батьковими грішми.

У Вічність Яків пішов у 1933 році в Костомолотах. Його синові тоді не було й двох років. Коли Славик виріс і розпитував свою маму про татка, та якось сказала: "Твій батько був такий же однолюб, як і ти". Коли через десятки років на внут-рішній дошці одного зі старих вуликів наш тато побачив залишений батьком напис "Славко" (за іншою версією "Славічок") – він розчулився і заплакав.

Після смерті Якова сімейною пасікою займався його батько Михайло, а коли Славомиру виповнилось 14, бджіл доручили йому. Будучи студентом, Славик щомісяця приїжджав з Одеси в Цебрикове, аби доглянути медоносних комах.

Зауважу, що бджільництво в нашому роду було заняттям не одного-двох поколінь. Пасіку тримав ще наш **прапрадід Семен Потапчук**. Рамкових вуликів тоді ще не винайшли, тож рої заселяли в колоди (борти). Свій досвід Семен передав синові Михайлу, той – Якову. Пізніше поводженню з бджолами навчилися Яшина дружина Тося та син Славомир.

У 2018 році родина моєї сестри Ольги відвідала Костомолоти і знайшла цвинтар, де свого часу був похований Яків Потапчук. Проте могили діда там уже не було – в 60-х роках минулого століття її разом з іншими знесли бульдозером. Справа в тім, що після виселення з Костомолот українців майже 20 років село залишалось безлюдним. Кладовище заросло терном, у якому завелися вовки. Коли в тій місцині з ідеєю відродження села з'явився священник, тернові зарості задля безпеки вирішили знищити. Разом з ними були знесені й могили. Тепер той цвинтар – греко-католицький.

Славомир Якович Потапчук був єдиним сином Якова Михайловича і Антоніни Степанівни. Народився в селі Костомолоти 1 жовтня 1931 року.

З батьком ріс тільки два роки, а після його смерті, з 4-річного

віку – з вітчимом. У 1-й клас хлопчик пішов у польську школу, оскільки української в їхньому селі за польської влади не було. Коли у війну село захопили німці, школа таки стала українською, і Славко вже навчався рідною мовою.

Під час Другої світової війни його родина жила ще в Костомолотах, тож зазнала і німецької окупації, і радянської. Будинок стояв на березі річки Західний Буг метрів за 200 від водойми.

– В Бугу я і топився, і плавати вчився, і рибу ловив, – згадував наш тато.

Маленький Славко

З раннього дитинства Славка відомо, що якийсь час він був служкою в місцевій церкві, а 9-річним (при німцях) улітку відпочивав у пластунському таборі.

Роздавання їжі в пластунському таборі

– У таборі ми створили могилу на місці нашої спаленої церкви (з 1936 року поляки палили або відбирали православні церкви). Цілий місяць по кілька годин на день возили тачками землю й насипали курган. Там ми щодня піднімали синьо-

жовтий прапор і співали гімн "Ще не вмерла Україна". Німці нам це дозволяли (то був ще 1940 рік). На кургані ми поставили хрест, освятили його і роз'їхалися по домівках, – розповідав батько.

Друга світова війна почалася за місяць до Славкового 8-річчя. А в костюмолотській школі було всього 4 класи. Коли хлопець їх закінчив, для продовження освіти треба було їздити в інший населений пункт. Через війну батьки не наважились відпускати дитину з дому, натомість почали вчити Славка самі. Вітчим навчав арифметики, мати – української мови, тітка Ольга, яка жила з ними, – німецької. Але в школу хлопець все одно ходив – щоб не забувати, як це – сидіти на уроках. Тому в 4-му класі наш тато провчився чотири роки.

Український клас зі Славомиром

Український клас зі Славомиром (і завданням знайти свого родича)

В радянську Україну родина переїхала, коли Славкові було 13 років. У школу села Цебрикове Одеської області хлопчина пішов у 5-й клас. Математику він знав і за 6-й, а от писати

російською зовсім не вмів. За перший диктант отримав одиницю, за другий – двійку, за третій – трійку (за 5-бальною оціночною системою). Після того, аж до закінчення школи, жодної трійки ні з якого предмету не мав.

Середню школу Славомир закінчив зі срібною медаллю (четвірка була тільки з російської мови), опісля вступив на математичний факультет Харківського університету. Ось що тато розповідав про це:

– Вчитися до Харкова я поїхав, тому що там жила вся рідня вітчима, причому досить солідна рідня. Його рідний брат завідував кафедрою в Інституті комунального будівництва. Сестра **Марія Павлівна Божко** працювала в Харківському університеті й на той час була вже кандидатом біологічних наук. Пізніше стала доктором наук і професором. Вона приїздила до нас на Одещину в гості й навіть хотіла забрати мене до себе. Вони з чоловіком жили у двокімнатній квартирі в центрі міста, а дітей не мали. Казала, хай би я ходив у міську школу, все ж рівень освіти в селі й місті різний. Але вітчим не погодився, сказав, що в Харків я поїду тільки в університет. То я й поїхав. Конкурсу медалістів тоді не існувало, та коли я послав туди документи, мене зарахували. Поселився я в сестри свого вітчима.

Проте Марія Павлівна була така затята сталіністка! Сталін для неї мало не Богом був. Про Леніна я знав ще з Польщі, мені вітчим розказував, яка це була каверзна і зла людина. Задля досягнення мети він не зупинявся ні перед чим, ні перед якою підлістю. А про Сталіна вітчим не дуже знав. Чутки про Голодомор до нас не доходили. Але я, як то кажуть, уже на свій розум, коли побачив, як вихваляють і возвеличують того Сталіна (про репресії ми ще не знали), то мене стало від цього коробити. А тітка все: "Сталін, Сталін!"

Я говорив: "Що ви носитеся з тим Сталіним, яка може бути демократія, коли Сталін для вас цар і Бог? Я вважаю, що він або "фігура", або великий дурень". Тітка як напала на мене: "Як ти, радянський студент, можеш так говорити?! Забирайся геть, бо мене через тебе посадять!"

Її чоловік Яків Федорович Христенко (близький родич, можливо, навіть двоюрідний брат відомої української дитячої письменниці Інни Христенко) був більш патріотичним українцем. Він походив із заможної родини, а Божки – з бідної. Слухаючи наші розмови, Яків Федорович тільки посміювався. То я лише пів року в них пожив, а потім вибрався. А коли до влади прийшов Хрущов і Сталіна почали викривати, Яків Федорович казав жінці: "Бачиш, виявляється, що іноді і яйця курей учать".

Ну, тітка потім уже, звісно, змінила ставлення. Марія Павлівна з чоловіком навіть забажали, щоб я жив біля них. Вони мали дачу під Харковом і пропонували мені збудувати там житловий будинок. Але втрутилися сестри Марії Павлівни з вимогою робити це тільки через заповіт. Але за заповітом будуватися я відмовився (мова, очевидно, про право власності на той будинок – авт.). Так ми з ними потім і розійшлися, – підвів риску батько.

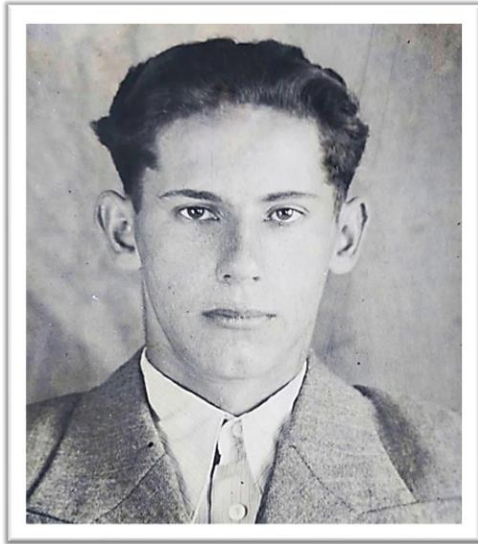
Славко-студент із сестрою Оксаною (крайні ліворуч) та друзями

Я була ще дитиною, але пам'ятаю, що, коли ми жили на Харківщині, то бували в цих нерідних за походженням

родичів у Харкові та на їхній дачі. Останню тато їм чи то перебудовував, чи робив капітальний ремонт. На вдячність Марія Павлівна купила нам шикарне піаніно "Кубань", яке зі мною вже 53 роки. Нашу з сестрою любов до музики професорка помітила під час гостювання у нас в Коломаці: на іграшковому роялі за 5 карбованців ми підбирали українські пісні й під той акомпанемент співали. Справжнє піаніно коштувало фантастичних для нашої родини грошей – аж 675 крб., і наші батьки його ніколи б не купили. Правда, Олі було вже 14 років і вступати в музичну школу їй було запізно. Тож вона лише трохи позаймалася з репетиторкою і опанувала ази фор-тепіанної гри. А мене, 10-річну, вчитися музиці віддали.

Після першого курсу Харківського університету Славомир перевівся до Одеського гідротехнічного інституту. Йому набридла суха математика, і він вирішив, що значно цікавіше застосовувати її на практиці. Тому й обрав прикладний фах інженера-будівельника за спеціальністю "Річкові гідротехнічні споруди, середні і крупні гідроелектростанції".

– Коли я вступив до гідротехнічного інституту, в стипендії мені відмовили, – розповідав батько. – Сказали, що за I курс я її вже отримав у Харкові. Тоді я попросив зарахувати мене на II курс, а всі екзамени за перший пообіцяв здати найближчим часом. З цим у мене проблем не було, бо пам'ять я мав дуже хорошу: прочитаю що треба один раз – і все знаю. Але треба було ще відпрацювати практичні заняття й лабораторні за I курс. З цим було складніше, але я і це зробив. На першу зміну ходив вчитися на II курсі, а на другу зміну відробляв практичні й лабораторні за I курс. Так за два місяці я здав 5 екзаменів, ще 2 дозволили здати пізніше. Зарахували мене на другий курс і дали стипендію.

Славомир-студент, 1950 рік

Цікаво, що подібна ситуація була і в мене, його доньки, коли я переводилася з одного інституту в інший, та ще й на іншу спеціальність. Я доздавала екзамени і практичні у вересні, коли мої однокурсники працювали, як було заведено в СРСР, на сільгоспроботах у колгоспі. Так що, недаремно кажуть, що історія рухається по спіралі.

Виходить, що і родинна також.

Навчання Славомиру давалося легко. А коли він робив дипломний проєкт, то обсяг пояснювальної записки з обов'язкових 50-70 сторінок звів до сорока. Однокурсники округляли очі: "Ти що, це ж мало, не захистишся". Славко тільки посміювався: "Побачимо".

Під час захисту диплома члени комісії високо оцінили роботу Потапчука: "Такої пояснювальної записки ми ще не бачили. Настільки все чітко і ясно написано. Хоч вона і коротка, але в ній викладено все, що треба". І поставили випускнику "відмінно".

Варто зазначити, що, окрім феноменальної пам'яті, наш батько відзначався здібностями до точних наук та аналітичним складом інтелекту. І все це передалося його дітям, онукам і правнукам. Подякуймо за цей потужний спадок!

Гідротехнічний інститут Славомир закінчив у 1955 році. За направленням поїхав на будівництво каналу "Сіверський Донець – Донбас", який починався біля Слов'янська на Донеччині. Проте звідти його відрядили в Харківську область на спорудження резервного водосховища на річці Оскіл (там якраз будували ГЕС). Ділячись спогадами в 2002 році, тато говорив, що Донбас і зараз п'є воду з Червонооскільського

водосховища (нині Оскільського), яке він будував. Коли почалося скорочення робіт, Славомир уже одруженим повернувся на Донбас, де ще два роки будував селище для шахтарів.

З майбутньою дружиною **Ніною Олексіївною Верещакою** Славомир познайомився, працюючи в Червоному Осколі. У вільний від роботи час він працював у комітеті комсомолу, а Ніна в тому ж приміщенні викладала на курсах крою і шиття. Молоді люди закохалися і одружилися в **1956 році**.

Ніна і Славомир з доньками Олею і Наталею

З Донбасу, шахтарського краю, де наш тато став випивати, молода родина з маленькою першою донькою переїхала ближче до родичів у Рожище на Волинь і жила там 7 років. Через якусь неприємність на роботі батько назавжди "забив" на випивці і ми, діти, знали його як абсолютно непитущу

людину.

– Починав я в Рожищі начальником виробничого відділу, а закінчив начальником управління. Там у мене дуже захворіла старша дочка – спочатку на ревматизм, а потім на ревмокардит. А на Волині тоді не було ні зими, ні літа, йшли суцільні дощі. І лікарі порадили поміняти дитині клімат. Тоді я через міністерство знайшов іншу роботу й переїхав на Харківщину, хоча ще в міністерстві мені говорили, що там я не приживусь. Так воно і вийшло. На Харківщині я працював 8 років, захворів на запалення мозку і після того він у мене вже не так добре функціонував. А до хвороби в мене була прекрасна пам'ять, я ніколи нічого не записував. У Рожищі, наприклад, у нас був величезний обсяг робіт по всій області, понад 1000 робітників. Дзвонить мені виконроб, перелічує, що йому потрібно, називає десятки найменувань будматеріалів і обсяги, і я все запам'ятовую. Викликаю постачальника, диктую йому список на відправку, а він записує. А після запалення мозку я вже так не запам'ятовував. Також до тієї хвороби, до 40 років, я не знав, що таке заблудитися. Заходив у будь-який навіть новий для себе ліс, міг кружляти і виходив туди, куди мені було потрібно. Після хвороби ця здатність теж ослабла, – розповідав батько.

На Харківщині через загострене почуття справедливості й небажання погоджуватися з дурними вказівками партійного керівництва тато часто змінював роботу. Тому якийсь час ми жили у місті Вовчанську, селі Капитолівка Ізюмського району, селищі Коломак Валківського району та Новій Водолазі, з якої повернулися на Волинь. Спершу тато працював у Рожищі, та згодом знайшов роботу в Луцьку. Через постійні переїзди старша сестра навчалася у п'яти школах, я – у чотирьох. Нам дітям, як і мамі, переїзди й адаптація на нових місцях давалися важко. Та батько був невблаганний, впертий і змінитися не міг. Та й як можна було миритися з ситуаціями, коли секретар райкому КПРС з

педагогічною освітою вимагав від інженера-будівельника вносити неприпустимі зміни в проекти задля прискорення будівництва. Одного разу йшлося про фундаменти, іншого – про бетонний козирок над входом у школу, який згодом міг впасти на голови дітей... Після конф-лікту з начальством батько писав заяву і звільнявся з роботи. Можливо, він не вмів іти на компроміси й домовлятися, а просто гарячкував.

Для доповнення розповіді про нашого тата розміщу тут текст свого некрологу, який я написала в соцмережі фейсбук після його смерті в 2017 році.

"Сьогодні минає 40 днів, як пішов у вічність наш 86-річний батько. Він був високоосвіченою людиною і талановитим інженером. Все життя обіймав керівні посади, очолював будівельні організації, вносив багато раціоналізаторських пропозицій, за які отримував пристойні премії.

За дипломом він був інженером-будівельником гідротехнічних споруд, починав своє трудове життя на будівництві ГЕС, але потім перейшов у цивільне будівництво і до кінця працював у ньому. Одного разу у нас із ним була нагода з'їздити в Запоріжжя на ДніпроГЕС. Там тато провів для мене фахову екскурсію. Ми пройшли отією велетенською греблею-мостом, він показав мені шлюзи, розказав, як і що там працює. Було пізнавально і цікаво.

А вже будучи на пенсії, наш тато – колишній комуніст-атеїст – пішов якось на похорон керівника Волинської єпархії УПЦ КП. Коли могилу закладали бетонною плитою, досвідченим оком батько побачив, що її кладуть неправильно і невдовзі вона провалиться. Він підказав могильникам, як треба зробити, ті послухались і поклали плиту як слід.

Коли ми були дітьми і в нас іще була мама, вона завжди

казала, що наш тато – чесний комуніст, яких мало (зазначу, що керівнику тоді обов'язково треба було бути членом Компартії). На керівних посадах він ніколи не зловживав службовим становищем, не займався приписками і махінаціями.

І тому наша сім'я завжди жила дуже бідно – на одну зарплату. Можливо, мама тихцем і ображалася на тата, але нас, трьох дітей, привчала шанувати свого батька як дуже порядну людину. А тато нас учив, що в житті треба багато трудитися і жити з чесно заробленого.

Єдине, чим тато іноді користувався на посаді (зловживав, так би мовити) – це службовим автомобілем, яким, маючи персонального водія, сам навчився кермувати. Часом у вихідні він брав свого "бобика" і виїжджав з нами за межі населеного пункту на риболовлю чи по гриби. Далеко ми ніколи не їздили, отож державного бензину витрачали небагато.

Наш тато умів і любив ловити рибу й розбирався в грибах. Також умів їх заготовляти на зиму. Ніде й ніколи більше я не їла таких смачних маринованих зелениць (на Харківщині їх називають жовтушками), які консервували мої батьки.

Наш тато мав фотоапарат і сам фіксував життя своєї родини. Коли плівка була відзнята, в нашому домі відбувалося таїнство. При світлі червоного ліхтаря за завішаними ковдрами дверима (щоб і промінчик не прослизнув) ми всією сім'єю проявляли фотографії. О-о, то були незабутні вечори народження невідомого, коли ми всі чомусь ходили нав-шпиньки й розмовляли напівголоса. Батько в тому процесі, звісно, був головним.

Славомир Якович на "тихому полюванні" з донькою Олею і сином Толіком

Тато був першим рецензентом моїх дитячих віршів ("потім всі ідуть в столову, бо давно не їли плову"), вказував на помилки, дурниці і русизми. А ще допомагав з уроками. Коли в мене не виходила якась математична задача, я йшла до нього, і тоді розв'язок знаходився дуже швидко.

Як освічений чоловік і аналітик, наш тато добре розумівся на політиці й казав, що газети треба вміти читати між рядків. Комуністам він не довіряв і не любив їх. Терпіти не міг вказівок парторгів, які намагалися керувати, вказуючи йому, як треба будувати. Років у 25 я зрозуміла, що вже навчилася "читати між рядків".

Наш тато умів поводитися з бджолами і, коли мав таку можливість, завжди тримав маленьку пасіку (2-3 вулики). Тягу до бджільництва він успадкував від своїх батьків. Два вулики він доглядав на дачі майже до самої смерті і щороку качав якісний запашний мед.

Коли була можливість мати сарай, тато вирощував кроликів. Восени забивав їх і консервував на зиму смачну тушонку. На кролячому м'ясі, можна сказати, ми й вирости. А зі шкурок, які тато сам умів вичиняти, нам шили кролячі шапки.

Тато добре знався на садівництві. Уже будучи на пенсії, на дачі викохав розкішний сад. З невеличкої ділянки знімав великі врожаї фруктів, ягід, овочів. Таких величезних полуниць, як у нього, я не бачила ніде.

Славомир Якович біля вуликів на своїй дачі, Луцьк, 2013 рік

Славомир Якович з донькою Ольгою на її дачі. Чернігів, 2007 рік

Наш тато був спокійною, врівноваженою людиною і

багато чого умів. Єдине, чому так і не навчився за все життя, – це розбиратися в людях. Навіть у трьох власних дітях. І тому закінчив, як шекспірівський Король Лір... Сумно і боляче... І цей біль треба якось відпустити... Прости, Господи, йому гріхи вільні й невольні і прийми душу раба Твого Славомира у Царство небесне!"

Під моїм некрологом сестра Ольга дописала і свої спогади.

"Тато не був стопроцентним атеїстом, – зауважила вона. – Він був нерелігійним, а це дещо інше. Але під старість, у віці після 70-ти, став ходити в собор. Недавно, в 2016 році, коли ховали його другу дружину (нашу мачуху), ми з ним говорили про це в автобусі. Він вважав, що Вища сила існує, а релігія – це бізнес. І що людям, у яких совість не може бути контролером, релігія потрібна.

З дитинства пам'ятаю: якщо раптом не було світла, то батьки запалювали каганець (блюдце з олією, де через кружечок картоплі протягувалась ганчірочка), і тато читав напам'ять Тараса Шевченка. І де б ми не жили, для нас знаходили українську школу, навіть у Вовчанську на Харківщині. І коли зараз новітні революціонери говорять: "А що ті совки построїли?", я кажу, що нинішні розвалили більше, ніж збудували. Взяти б для прикладу Червонооскільську ГЕС в Ізюмському районі – перший об'єкт нашого тата після інституту. ГЕС і зараз стоїть, і водосховище тримає, але за незалежної України вона пере-стала давати електрику. Її відключили від енергосистеми і ГЕС стала просто греблею", – розповіла Ольга.

Залишається додати, що історія існування Оскільського водосховища, збудованого в 1957 р. для живлення каналу Сіверський Донець – Донбас, призначеного для забезпечення жителів шахтарського регіону прісною водою, закінчилася дуже сумно. На початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, орієнтовно 2 квітня 2022 року, оскільський гідровузол було підірвано агресором, і вода з водосховища витекла...

Повертаючись до біографії Славомира Яковича, зазначу, що в Луцьку, куди родина переїхала з Харківщини в 1975 році, наш батько нарешті "осів". Працював головним інженером і начальником міжколгоспбуду, а перед пенсією очолював відділ капітального будівництва облпобутуправління. Коли вийшов на заслужений відпочинок, дома не засидівся і ще 15 років сторожував.

У Луцьку наша сім'я мешкала спочатку в гуртожитку, а через якийсь час отримала велику трикімнатну квартиру в новому 12-квартирному будинку поруч із ПМК. Життя родини в ній не було щасливим. Не буду описувати всіх неприємностей, скажу тільки, що 12 грудня 1978 року там померла наша мама Ніна, а батько овдовів.

Особисто я не виключаю, що той колись наш будинок стоїть на місці якогось геологічного розлому й концентрації негативної енергії (таке буває). Не знаю, як там люди зараз живуть, а в "мій" період та чи інша біда спіткала майже всі сім'ї нашого стояка. Будинок був 4-поверховий, ми жили на другому поверсі. Так от, в аналогічній квартирі 4-го поверху росло дитя-гермафродит – "Маша-Міша", як говорили сусіди. Батьки робили дитині операцію – не знаю, яку статтю їй сформували лікарі. Окрім нашої мами, померла також відносно молода хазяйка квартири під нами на першому поверсі, і теж – мати трьох дітей.

За кілька років по смерті дружини наш 50-річний батько узяв шлюб з учителькою біології **Галиною Савівною Марковською** і пішов до неї жити. Жінка була недоброю і дивною. Я помітила це відразу щойно тато привів її знайомитися зі мною перед одруженням, та хто мене коли слухав? Савівна заздрила чоловікові, що в нього благополучні діти й тому бачити нас не хотіла. Так прямо й говорила: "Ти дітьми і внуками тішишся, а в мене – виродок".

Її єдиний син відбував термін у в'язниці за співучасть в

угоні автомобіля ще в 14-річному віці. Коли вийшов – знову сів за пограбування якогось кіоска, потім – за наркотики, загалом мав 4 відсидки, а пізніше 27-річним його на мотоцик-лі збив "камаз". Після смерті сина Галина Савівна стала зовсім ніяка – уже з яскраво вираженими ознаками психічного розладу, але їсти вдома готувала. З роками перестала їздити на дачу, з дому не виходила і ні з ким, навіть зі своїми родичами, не зналася. Коли я ще на початку з нею контактувала, то якось подумала: якби я була її донькою, то, мабуть, теж сиділа б у тюрмі. Настільки це була холодна й егоїстич-на людина. Наш батько промучився з нею 35 років, але був відданий їй до кінця. Коли вона померла, він тяжко за нею побивався. Через рік і сам став здавати.

Славомир Потапчук (сидить третій праворуч) з дітьми та онуками в Чернігові, 2007 рік

Славомир Потапчук (сидить другий праворуч) святкує 80-річчя з родичами з Луцька, Рожища та Чернігова. Луцьк, 2011 рік

Татові було 85 і він сам мешкав у трикімнатній квартирі на 5-му поверсі в будинку без ліфта. Обслуговувати себе йому стало важко і він попросився жити до Анатолія – був упевнений, що син, якого він зробив єдиним спадкоємцем, догляне його до смерті. На дочок він ставку ніколи не робив і навіть не хотів, щоб доньки жили десь поруч. Не стало його 15 жовтня 2017 року. Помер батько незаслужено жорстоко і мученицьки там, де не мав би бути.

Дещо про село Костомолоти

В 1975-1998 роках село Костомолоти належало до Білопідляського воєводства Республіки Польща. Нині ж воно – у складі гміни Кодень Більського повіту Люблінського воєводства. Станом на 2011 рік в селі проживала 561 людина.

У давні часи Костомолоти здебільшого були заселені етнічними українцями, із XVII століття там існували греко-католицька та православна парафії. Перша згадка про церкву східного обряду в селі датується 1779 роком. За даними етнографічної експедиції 1869–1870 років під керівництвом відомого етнографа, фольклориста, поета, громадського діяча, автора Гімну України Павла Чубинського, у селі переважно проживали греко-католики, які розмовляли українською мовою.

Влітку 1938 року польська адміністрація, в рамках великої акції руйнування українських храмів на Холмщині та Підляшші, знищила в Костомолотах місцеву православну церкву.

В 1943 році в селі мешкало 268 українців та 355 поляків. В 1944-му, вже за радянської окупації, мешканці села зверталися до влади з проханням відкрити українську школу. На це отримали відповідь, що українці можуть навчатися і в польській школі, де для них окремо проводять заняття з української мови. 1947 року, в рамках операції "Вісла", з Костомолот у північно-західні воєводства депортували 275 українців.

Примітка: ця довідка взята з вікіпедії, але деякі наведені в ній дані не збігаються з тим, що розповідав наш батько. Він казав, що в селі було тільки два поляки, з яких реально жив один. А в довідці йдеться аж про 355 (!).

– Після 1947 року в Костомолотах залишилось дуже мало українців, проте пізніше до них додалося кілька людей, які повернулися зі Східної Пруссії, – розповіла мені сестра Ольга після відвідин батьківщини наших предків. – І тому в селі ми мали цікаву зустріч: познайомилися з літньою парою, жінку

в якій звали Надією з дівочим прізвищем Потапчук. Пара йшла в православну церкву, служба в якій правилася російською.

СПОГАДИ

нашого батька Потапчука Славомира Яковича про життя його родини в селі Костомолоти Люблінського воєводства Республіки Польща під час Другої світової війни (1939-1945), а також у селі Цебрикове Великомихайлівського, а з 2020 року – Роздільнянського району Одеської області. Записані мною в Чернігові на диктофон у 2002 році.

Спершу я думала, що ці спогади ґрунтуються здебільшого на розповідях старших членів родини, які Славомир чув уже юнаком чи навіть дорослим. Бо ж навряд чи 8-12-річний хлопчик міг так добре розуміти й пам'ятати все, що відбувалося нав-коло. І лише пізніше, дослідивши батькову біографію, дізналась про його феноменальну пам'ять. Так що більшу частину спогадів можна сміливо вважати інформацією з уст очевидця, яка може бути цінною навіть для професійних істориків. І нею, як з'ясувалося недавно, вже цікавились. Свідченням цього є відеозапис нашого батька з аналогічною розповіддю на ютубі, на який я випадково натрапила під час роботи над книгою. Це було для мене великою і зворушливою несподіванкою – побачити й почути живого тата через 6 років після його смерті.

Записали його в дешевенькій студії Луцька якісь молоді люди. Можливо, це були студенти історичного факультету, які в такий спосіб відпрацьовували практичне заняття. Вони розпитували про життя в Костомолотах, але дізналися значно більше. Цей запис можна знайти за лінком <https://www.youtube.com/watch?v=Bq8R6HQUELek> або запитом "Спогади минулого. Дещо з історії українського села Костомолоти".

Отже, коли почалася Друга світова війна, 8-річний Славко мешкав із дідом Михайлом, бабою Павлиною, матір'ю Антоніною, вітчимом Олександром, тіткою Ольгою та молодшою сестричкою Оксаною в селі Костомолоти понад річкою Захід-ний Буг, якою проходив кордон між Польщею та Радянським Союзом.

"Холмщина і Підляшшя – то земля предвічно наша,
Тут колись лунала слава і була своя держава –
Сильна, славна і могутча ген від Вепра аж до Збруча.
Княжив в ній король Данило і життя щасливо плило".

Цей вірш невідомого автора батько прочитав на початку своєї розповіді. Далі – теж його пряма мова.

Під німецькою окупацією

"В 1939 році, коли на Польщу напала Німеччина, одного дня до нас через Буг зайшли радянські війська. Солдати були обірвані, в обмотках, голодні, ходили по селу й просили в людей хліба. Запряжена кіньми штабна кібітка перекинулась, папери порозліталися по селу, збирали їх по калюжах... І того ж дня вони від нас пішли.

Через пару днів заїхали машиною німці. А з Бреста (він від нас був кілометрів за 20) до нас тікали польські солдати. Вони перевдягалися в цивільне, кидали свою форму, карабіни й розбігалися по домівках. Піймавши двох таких солдатів, які не встигли перевдягнутися, німці поїхали. А в нас почалося безвладдя. Поляки вже тоді почали вбивати українців, і в селі зорганізувалася самооборона. Зброя була та, яку покидали поляки, і зберігалася вона в кожній хаті. А в селі було понад 150 дворів. В нашому домі заряджений карабін стояв біля грубки. Вітчим ночами ходив на чергування. На ніч охорону села посилювали. Безвладдя тривало місяців зо три.

Загалом у нашому селі було тільки два поляки – вїйт і писар. Вїйт жив у Костомолотах, а писар приїжджав на

роботу. Війт був людиною старшого віку, нормальним, а писар був ярим польським шовіністом. Він ризикав скрізь, де збиралася молодь та інтелігенція, підслуховував під вікнами. Коли ді-знавався, що десь молодь співає українські пісні, то мчав туди, бив хлопців, а то й саджав у кутузку. Так от, коли настало безвладдя, наші хлопці спіймали того писаря, відлупцювали й посадили в ту ж кутузку. Протримали там два тиж-ні, потім ще раз побили і вигнали з села. Але він помстився. Через деякий час в Костомолоти налетіли есесівці. За доносом озлобленого на українців поляка вони заарештували 11 причетних до його побиття хлопців, вивезли їх у Білу (Білу Підляску – авт.) і наступного дня розстріляли. Той поляк-писар сказав німцям, що вони – комуністи, хоча жодного комуніста в селі не було.

Через три місяці в селі відкрили німецьку прикордонну комендатуру. Вона проіснувала до кінця війни – до приходу радянських військ.

Незважаючи на те, що село Костомолоти було українським, школи української в ньому не було, лише польська. З нашої церкви поляки зробили греко-католицьку. А православну місцеві жителі організували в простій сільській хаті, і всі ходили туди. Коли прийшли німці, то відкрили для нас українсь-ку школу. І церква знову стала православною. Навіть художня самодіяльність ожила, свого часу моя мама займалась її організацією. Правда, після розстрілу наших хлопців у селі все затихло – співати люди вже не могли.

Німці більше нікого не чіпали, насилля не чинили, хоча комендант був дуже противний. Він усе вчив людей "німецькому порядку". Його прозивали "руській", бо він володів російською мовою (вивчив її в Росії у полоні ще в 1914 році). Дізнавшись, що вітчим – інженер, інтелігент і знає російську, він занадився до нас гостювати. Ми жили понад самим Бугом, а по річці проходив кордон. Тож коли

комендант увечері йшов перевіряти пости, то заходив до нас пограти з вітчимом у шахи – з солдатами він нудьгував. Завдяки цьому стосунки з ним склалися непогані, хоча в селі важко було знайти чоловіка, якому б він не насолив.

Далі було таке. Призначають 6-8 селян щодня на роботу в комендатуру. Вони приходять, але з деяким запізненням. Бо хто ж тоді мав годинника? То комендант вишикує тих, хто запізнився, – і кожного по пиці.

– Я вас научу німецькому порядку! – кричав.

Наступного дня чоловіки стараються прийти якомога раніше. Німець знову їх шикує і знову роздає ляпаси.

– Вы не цените свое время! Я вас научу німецькому порядку!

Іноді цькував людей собакою, знущався в інший спосіб. Пригадую, в Костомолотах була сторожова охорона, яка ходила з дерев'яними брязкальцями. А село було величезне. То комендант з'явиться в одному кінці села, свисне, і охорона мусить до нього бігти. Коли прибігає, комендант верещить:

– Спали, сволочи! – І знову лупцює по обличчях. Такий от самодур був.

Водночас казав:

– Женщин надо уважать, женщина – это мать.

Жінок він не чіпав. Не було й такого, щоб німці в когось щось поцупили чи зайшли забрали.

Так от, той комендант занадився до нас. Він знав, що вітчим був петлюрівцем.

Спочатку Олександр Павлович працював у Білій Підлясці. Яюсь приїхав додому і розказує жахливу новину. Десь там біля Білої жив один учитель-українець, депутат польського Сейму. Так от поляки (вояки Армії Крайової – авт.) того депутата спіймали і пилкою живцем розрізали навпіл. З українцями вони творили страшні речі.

А євреї потерпали від німців. Їх заселили в гетто і стали ганяти на будівництво. Поліцейські на конях із батогами

ганяли євреїв, як бидло, як худобу. А вітчим же будівельником був, працював на тому будівництві, бачив усе і не міг терпіти цієї дикості. Тож, пославшись на необхідність займатися домашнім господарством, звільнився з роботи. Хоча в нас ні коня, ні корови не було, лише 2 га власної землі, до якої він додав 2 га орендованої.

Тоді німець-комендант "постарався", щоб вітчима призначили старостою села. Після цього призначення вітчим став пити – не хотів на німців працювати. Допився чи спеціально десь викинув портфель з якимись документами, і його вигнали з посади. І він ото сидів дома.

Комендант нічого вітчиму не говорив, та коли почав підходити фронт, став агітував його виїжджати в Німеччину.

– Вы же петлюровец, вас русские все равно убьют.

Я чув цю розмову. Чув також інші. Той же комендант якось казав:

– Вот закончится война, тогда поеду в Украину, возьму себе немного земли и буду хозяйничать.

А після Сталінградської битви він визнав, що німці війну програли і спрогнозував, що після неї в Польщі пануватимуть росіяни.

Вітчим відмовився їхати, і наче все було нічого, аж тут підходить німецький фронт. Всіх чоловіків села вигнали копати окопи над Бугом, керував роботами німецький інженер. Він не знав, що Олександр Павлович теж інженер, і вітчим – досить таки міцний чоловік – разом з усіма пішов копати. Аж іде повз німецький комендант. Побачив вітчима та й каже інженеру-фронтовику:

– А чому це інженер Божко риє окопи? Він же може керувати цими роботами. А він, значить, не хоче з нами співпрацювати. І виїжджати з нами не хоче. Я б його розстріляв, але нам заборонено чіпати місцеве населення.

Вітчима таки змусили керувати земляними роботами, але вони вже якраз закінчувались.

А одного разу той німецький інженер заговорив з вітчимом

"по душам" і сказав, що думає про коменданта.

– То така нацистська сволота! Отож такі нацисти і розв'язали цю війну. Думаєте, вона нам потрібна? У мене сім'я, двоє дітей. Я – інженер, мені працювати треба, а не воювати.

А вітчим його питає:

– А чому ви не здаєтесь у полон?

– Ви думаєте, це так просто? У нас всі стежать один за одним. Не дай Бог я б задумав здатися, а хтось щось помітив – знищили б і мене, і всю мою сім'ю.

Отакі були ті німці. Один офіцер – ярий нацист, другий – нормальна людина. Як і той солдат, що не пішов у грядку з огірками. Цей епізод із німцями був, коли фронтовики вже зайшли і засіли в окопах. Підходить солдат до моєї баби і просить пару огірочків поїсти. А огірків тоді було, як гною! Баба киває на грядку – йди набери собі. А німець показує на чоботи, мовляв, маю великі ноги, потопчу грядку, вибери сама. Тоді баба пішла, нарвала солдату огірків, він подякував і пішов. Отака була культура.

На другий день німців оточили і побили, я ще ходив дивитися в окопи. І тому коменданту, що так учив нас "німецькому порядку", не дали від нас піти – відміряли йому два метри. Знайшли вбитим і його самого, і його вівчарку, якою він цькував людей. Казали, що помстився йому, скоріш за все, хтось із нашого села.

До українців, які жили в Польщі, німці ставилися не так, як тут, в Україні. Хоча на роботи до Німеччини мобілізували. У мене був 17-річний двоюрідний брат, якого забрали, й до кінця війни він працював у німців на металургійному комбінаті. Повернувся, коли ми вже виїхали в Україну. Тоді він поїхав у Гданськ, там женився на польці, нажив двох дітей, та з часом його пляшкою по голові убили поляки. Такою була версія його загибелі (він же приїжджав у Рожище до батьків, хтось про нього щось знав). Можливо, він десь сказав, що він

– українець, і його за це убили, точно невідомо. Зізнаватися у своєму українському походженні тоді було небезпечно, через це ми й виїхали.

Німецьке оподаткування

Розкажу, які при німцях були податки. Не знаю, як тут, в Україні, а на нашій території приватна власність на землю залишалася, ніхто її не скасовував.

Перед збором врожаю створювалась комісія з одного представника німецької влади та місцевих селян. Комісія йшла в поля і визначала, в кого який має бути врожай. Ти, наприклад, збереш 2 т пшениці. Для того, щоб наступного року посіяв стільки ж, тобі потрібно, скажімо, 5 ц зерна. В тебе сім'я 5-7 чоловік. Щоб її прогодувати, тобі треба ще 5 ц. Також ти маєш вигодувати 2 чи 4 кабани. Одного – собі, другого маєш здати. І от на все це тобі треба 15 ц зерна. За мінусом нагальних потреб у тебе залишається ще стільки-то зерна. Половину, скажімо тонну, ти маєш здати.

А яйця німці вимінювали на горілку. Я добре це пам'ятаю, бо мій дядько Іван Дмитріюк (чоловік тітки) займався цією заготовкою, у нього штабелями стояли і яйця, і горілка. Німці до нього приїжджали, привозили горілку і брали собі яйця, просто так їх у населення не відбирали. Дядько Іван, який любив "це діло", 20 яєць за пляшку віддавав. Самогонки ніхто не гнав. Пили небагато, але випити любили.

Все рахувалося, ніхто нікого не обдирав так, щоб був голод. І в нас ніхто не голодував. Наша сім'я вирощувала два кабани, але ми не здавали одного, бо все з'їдав отой німецький комендант. Він же мало не щовечора приходив, і вітчим мусив ставити на стіл пляшку й закуску.

А інспекторами зі збору податків були поляки. Одного разу податківець і до нас нагрянув. Дід якраз заколов кабана,

не маючи на це дозволу. Аж тут і комендант зайшов. Вихопив пістолет – і до того інспектора:

– Вон отсюда! Здесь я хазяин! – закричав.

І – "бах!" у стелю раз, другий... І той інспектор утік. Ми не голодували – і хліб, і до хліба було.

У перший рік окупації селяни не здавали податки, думали, що обійдеться. Тоді їх заарештували, посадили в кутузку. Кутузка була така, що в'язні з неї вилазили через вікно, ходили додому їсти і приходили назад. Пару днів посиділи і мушили здавати оброк. Наступного року вже ніхто не опирався. Але відбирати силою – в нас нічого не відбирали.

Перед наступом німців на СРСР

З нашого боку перед Бугом стелилося поле, а радянський берег був порослий лісом. І от раптом за одну ніч у тому листяному лісі з'явився хвойний, сосновий оазис. Німці ходили і сміялися.

– Росіяни бункери будують, – казали.

Маскування було таке дитяче, що дійсно смішно. Соснами обставилися і думають, що їх не видно.

Упродовж двох тижнів перед початком війни вночі все ревіло. То німці підтягували техніку. А росіяни через Буг хіба не чули? Ревіло тільки вночі, вранці все стихало.

А от перед самим початком війни з СРСР вітчим приїхав з Білої і каже:

– Завтра, схоже, почнеться війна.

Ми перенесли у схрон деякі речі. Викопали його на городі, обшили дошками. Туди віднесли деякий одяг і харчі. Сидіти у тому схроні нам довелося, коли поруч проходив фронт (він уже назад ішов), і снаряд упав метрів за 5 від нього. Невідомо, чий снаряд – німецький чи радянський. В тому городі росла пшениця і снаряд нічого не зруйнував.

Вранці 22 червня 1941 р. вітчим устав раненько, вийшов надвір і почув – летить літак. Придивився – аж то німецький патруль. Тільки-но вітчим повернувся до хати, як літак долетів до прикордонної застави, де стояла дерев'яна вежа. Він якось її

запалив, а потім скинув бомби на заставу. Оці вибухи і стали сигналом початку війни. Після того все заревіло. Я пам'ятаю тільки, як нас, дітей, розбудили і як вікна дрижали від того гуркоту.

Та вже об 11 годині ніяка канонада не гриміла, чутно було тільки гул літаків – вони летіли на схід. З радянського ж боку жодного пострілу не пролунало. Той бункер у лісі був порожній, заставу з невеличкою групою людей розбомбили.

Перед війною проводилась нібито реконструкція радянської армії. Я ж знаю, що біля Володимира-Волинського було набудовано багато бункерів – дотів, дзотів, але зброї військовим не давали зовсім. Дійшло до того, що артилерію у всіх військах, які стояли понад Бугом, вирішили замінити на нову. Стару прибрали, а нової на той час не дали. Жоден літак не піднявся в повітря – пілотам теж чогось не вистачало. Тож німці і їх розбили вщент. Армія практично ніякого спротиву не чинила. Армія була обеззброєна. Прикордонники трохи опір давали, але скільки було тих прикордонників? То все була Сталінська робота. Йому ж доповідали, що німці підтягують війська, а він казав: "Не піддавайтесь на провокації". Йому вже дзвонили і казали, що бомблять, а він не вірив...

"Транзитні війська"

Ближче до закінчення війни майже тиждень стояла в нас мадярська дивізія. В нашій хаті поселився генерал, її командир. Ми перейшли жити у клуню. Але вони як зайшли в хату – так і вийшли. Нічого не зачепили, не насмітили. Все, як було, так і залишилось на своїх місцях.

Кілька днів у селі стояла й СС "Галичина". Також ні в кого нічого не взяли, нікому не нашкодили. Єдине, пам'ятаю, як мама говорила з тими хлопцями.

– Чому ви пішли служити німцям?

А ті відповідали:

– Ми не німцям пішли служити, ми пішли, щоб отримати в руки зброю. А воно вийшло не так, як хотілося.

А добровольців же тоді записалося в СС "Галичина" десь понад 30 тисяч. А німці відібрали тільки 3 тисячі (реальними даними тато, схоже, не володів, бо названі ним цифри значно нижчі від наведених в історичних джерелах, за якими дивізія СС "Галичина" налічувала 22 тис. вояків – авт.). Українці думали, що коли отримають зброю, то це буде солідна армія, і коли ті два монстри (Радянський Союз і Німеччина) ослабнуть, їм вдасться визволити від них Україну. А німці почали їх використовувати у своїх цілях. Виявилось, що всі командири в них – німці, які відразу взяли українців під контроль. Навіть втекти від німців вони не могли, їх відразу розстрілювали.

Зайшли в село власівці. Ну то, можна сказати, була банда. Німці з 1939 по 1944 рік у нас стояли – ніхто жодної гранати ні в річку, ні в озеро не кинув. А власівці 1-2 км Бугу гранатами закидали. Риба поспливала, її було страшне скільки! Вони трохи риби взяли, а решта поплила далі річкою. Ми жили за 200 метрів від Бугу, фактично на його березі, то все бачили. Німці були, то жодного яблука ніде не вкрали, а власівці як пішли по садках – то давай все троцяти.

Взимку 1940-1941 років були сильні морози, садки вимерзли, у нас лишилося кілька яблунь та вишень. Ті власівці як накинулись на яблуню, гілки ламають... Дід вийшов:

– Що ви, хлопці, робите? Яблук нам не шкода, рвіть скільки хочете, але не ламайте гілля.

А солдат хапає карабіна й кричить:

– Молчи, старій хрыч, "так пересяк твою мать", а то сейчас застрелю. Убирайся отсюда!

Дід пішов. Слава Богу, вони стояли тільки два дні.

Підходить фронт радянський. Перша зустріч із радянськими військами. Прибігає лейтенант до вітчима:

– Я знаю, что у тебя есть хорошие сапоги. Ты обойдешься, а мне идти до Берлина. Давай сюда!

Чи хто підказав йому, чи сам забіг, побачивши пристойну хату (і вікна, і двері у нас були більш сучасні). Вітчим дістав чоботи, віддав. Той скинув старі, взяв нові і подався, навіть

спасибі не сказавши.

Депортація

Коли в Польщі почалися заворушення проти українців, у нашому селі панував спокій. Поляки не нападали, боялися, тому що в нас була німецька комендатура. А про сусідні села ми чули, що там палили й різали. Так поляки змушували українців покинути споконвічно українську землю. Надзвичайно жорстоко розправлялися не тільки з цивільними, а й з військовими. Коли поранені радянські солдати йшли через польські села, то було таке, що покладуть на ніч спати – і виріжуть. А ні – то підсиплять якоїсь отрути. Коли військові потрапляли в наші, українські села, то казали: "Ми знаємо, що підемо звідси живі". Або: "У поляків попросиш води напиться – у відповідь чуєш: "А смоли би сі напим".

Ми бачили, яка склалась обстановка – ненависть страшна, тому, коли нам запропонували їхати в Україну, ми покидали свої хати й поїхали. Коли ми ще вантажилися в Тересполі, то пацани на вокзалі співали пісню, в якій йшлося, що все, що було Литовським князівством – то все територія Польщі, аж до Києва.

Зараз наше село є польським, нашого будинку давно немає, могили батькової теж, і я на ній жодного разу не був.

В Україну наша сім'я переселилась у грудні 1944 року. В селі Цебрикове Одеської області, куди ми прибули, держава нам ще й доплатила, бо наша польська хата була дорожча. Вітчизна входив до складу комісії з оцінки житла (був там головним інженером) і завищив оціночну вартість нашого польського будинку. А в Цебриковому оцінювались німецькі будинки. Вони належали етнічним німцям, яких під час війни виселили.

В Польщі у нас дерев'яна хата була, а в Цебриковому – добротний кам'яний дім великої площі. Землі нам дали всього 15 соток. Хто працював у колгоспі – отримав більше.

В Цебрикове переїхала половина жителів села Костомолоти, а половина залишилась. Їх потім майже всіх

розкидали по Східній Пруссії. З нашої рідні в Польщі залишився мій троюрідний брат Василь Масюк, який був одружений з полькою. Його родина жила на хуторі, тож їх якось не зачепили. Зараз він живе в Тересполі на Бузі.

В 1946 році, коли проводилась операція "Вісла", був привід для масової різанини українців. Ми знали, що й тут, в СРСР, також біда, розуміли, що й тут добра не буде, але нам нікуди було діватися.

На Одещині клімат був для нас незвичний. Сухо, вода в колодязях солена, поливати нею не можна. У моєї мами в Костомолотах шлунок дуже болів, а коли ми переїхали в Цебрикове – перестав відразу, хворобу, як рукою зняло.

– То в тих колодязях була мінеральна вода? – запитала я.

– То так! Ми її пили, але для миття голови збирали дощову воду. Від солоної злипалося волосся. Це вже пізніше водогін проклали.

Хоча загалом умови в нас були хороші. Тих, кого переселяли в Миколаївську область, підселяли до місцевих жителів, окремого житла не надавали. А на Одещині всі переселенці окремі будинки отримали. Річ у тім, що село Цебрикове раніше було повністю німецьким, населення якого влада виселила. В 1946 році якось приїжджав німець-сусід. Він працював на торфорозробках десь під Москвою і тому разом з усіма не був виселений. Однак хату його на той час уже віддали переселенцям з Польщі. Чоловік пожив у селі пару місяців, і його також вивезли.

У Цебриковому вітчим працював районним інженером-будівельником. Зарплата була мізерна, ми жили дуже бідно, а з городу майже нічого не мали – все вигорало. Тож мама обшивала сусідів, котрі мали корів, і плату брала молоком, маслом, сметаною. Ми якийсь час теж тримали корову, купили ще в Польщі, забрали з собою. Але корова якась невдала трапилась – м'ясної породи. А в Цебриковому сунула ногу в колесо, куль-гала, а потім сусідка її вкрала і зарізала (цей спогад про корову не співпадає з описаним вище, де корова зламала ногу, коли її гнали зі станції – авт.)

Згодом усі костомолотські переселенці стали думати, куди втекти з тієї Одещини. Шукали якусь рідню в західній Україні й переїжджали. І вся наша рідня теж поїхала. Залишилось тільки дві сім'ї, в тому числі й наша. Ми боялися їхати на захід, бо там би вітчиму приписали зв'язки з ОУН і відправили б нас усіх кудись у Сибір", – закінчив свою розповідь батько.

БОЖКИ

2-й шлюб бабусі Тосі: Потапчук Антоніна Степанівна (1907 – 1995) + Божко Олександр Павлович (1897 – 1965) = донька Оксана (1936 р. н.)

Як уже розповідалося в життєписі Антоніни Вавришевич, за два роки по смерті першого чоловіка Якова Потапчука його вдова вдруге вийшла заміж – за **Олександра Божка**. В ті часи молодій жінці негоже було залишатися самій, хтось мав її утримувати, і чоловіка для Тосі підшукали. В 1936 році у подружжя народилася донька **Оксана**.

Родина Божків. У першому ряду зліва направо: Олександр Павлович, донька Оксана, дружина Антоніна Степанівна. Обабіч Оксани стоять пасинок Славомир Потапчук і

Оскільки вище про Олександра Павловича я вже написала достатньо багато, тут його історію доповню знову ж таки спогадами нашого батька Славомира.

– Якось в 1952 році вітчима викликали до Одеси нібито у відрядження. Він пробув у місті три дні, та до мене, студента, не зайшов. Я образився на нього так, що навіть деякий час не розмовляв. Аж виявилось, що його забрали прямо з поїзда, затримали й катували співробітники КДБ (Комітету державної безпеки СРСР – авт.). Допитували три доби троє слідчих, кожен по зміні. Йому ж ні їсти, ні пити, ні спати не давали, в очі світили лампою. Вітчим потім казав, що якби його в чомусь звинувачували, то він би уже з тим погодився, бо сил уже ніяких не мав. А вони чогось від нього добивалися. Показували пачку фото-графій і запитували, кого він із цих людей знає. На світлинах були члени Організації українських націоналістів. Декого з ОУН він, ще працюючи в Білій, знав. Та на цих фотографіях знайомих облич не було. Під час допиту на нього ніхто не кричав, не грубив йому, не лякав. А допитували, розкопуючи його біографію з діда-прадіда, перемелювали все його життя.

Після останнього допиту слідчий подзвонив своєму начальнику, дав Божку бутербродик і склянку чаю, вибачився, взяв підписку про нерозголошення того, що з ним тут робили, віддав відмічений бланк відрядження (нібито він на роботі був) і відпустив. Вітчим розповів мені про це тільки в 1964 році, до того 12 років мовчав.

В 1964-му він приїжджав до нас у Рожище, і ми домовилися про спільне будівництво будинку на два виходи, щоб вони з мамою переїхали ближче до нас. Я йому це й раніше пропонував, але він сподівався на рідну дочку, говорив: "Як Оксана скаже". Та коли Оксана вийшла заміж, зять Божку не сподобався і він погодився переїхати в Рожище. Тільки сказав: "Щоби хату в Цебриковому продати, треба її відремонтувати". Я виготовив усю столярку – вікна,

двері, і в 1965 році привіз у Цебрикове. Аж вітчим лежить у лікарні при смерті. Дуже погано йому стало після переливання крові. Тільки-но я повернувся з Одещини додому, аж тут телеграма – помер...

До моєї мами вітчим ставився добре, з повагою. Влітку вдома його не було – виїжджав на роботи. Працював, пам'ятаю, у Варшаві, а в Біловезькій Пущі будував мисливський будинок для князя Радзивілла. На зиму приїжджав додому. Майстрував меблі – стільці, столи, добре малював, вишивав, різав по дереву. Одного разу брав участь у виставці різьби по дереву в Одесі. Посів на ній друге місце, та роботи йому не повернули, – закінчив розповідь Славомир Якович.

*Т. Г. Шевченко в мармурі,
робота О. П. Божка*

Як сімейна реліквія в нашій родині, окрім невеликих дерев'яних різьблених виробів Божка, довго зберігався барельєф Т.Г. Шевченка у мармурі (розмір приблизно 30х30 см). Його Олександр Павлович вибив до 150-річчя від дня народження Великого Кобзаря, і внизу стояли відповідні дати "1814-1964". Як зараз пам'ятаю той мармуровий портрет, який я намагалася зберегти і тримала в книжковій

шафі. Проте, коли поїхала з Луцька, брат, не порадившись, віддав його своєму свек-ру Івану Мітлошу в село Омеляник під Луцьком, бо той захоплювався Шевченком і колекціонував пов'язані з його іменем предмети. Бабуся Гося, дізнавшись про це, обурилась і наказала повернути Шевченка в родину, але брат цього не зробив. Де зараз той барельєф – невідомо.

Також я добре пам'ятаю меблі ручної роботи Олександра Павловича. Масивний різьблений стіл з шаховою дошкою на поверхні та триногі табуретки "жили" у квартирі бабусі Тосі, і ми ними користувалися. На тих оригінальних табуретах ще треба було вміти сидіти.

Відомий мені фактаж, описані вище події і спогади родичів засвідчують, що Олександр Божко був не тільки українським патріотом і митцем, а й інтелігентним, спокійним, мудрим чоловіком.

– Батько був добрий до всіх удома й на роботі – будівельники його поважали. Був чесним і принциповим, не міг чогось попросити для себе, наприклад, виписати борошна в колгоспі, у якому щось будував. В Україні за ним постійно стежили і тому зайвого не можна було говорити. Всі в нашій родині стали мовчунами, і я також звикла мовчати, – розповіла про О. Божка його донька Оксана.

– Олександр Павлович був чоловіком інтелігентним, красивим, добрим. Мене, першу онуку в родині, любив. Мав талант до різьби і робив скульптури. Пам'ятаю, як із каменюки, що стояла у дворі, він витесав орангутанга. За поглядами на жіноцтво Божко був сексистом, у жіночій роботі не допомагав. Нашому батькові, якого виростив із чотирирічного віку, чомусь не дозволяв називати себе татом, – доповнила портрет бабусиною чоловіка моя сестра Ольга.

Як бачимо, загалом вітчим нашого батька був хорошою людиною. Єдине, за що йому можна дорікнути, – так це за прищеплене своєму пасинку дискримінаційне ставлення до жіноцтва. Хоча загалом він у цьому не надто й винен, бо таке ставлення панувало тоді навіть у західному суспільстві. Але стосункам у родині, яку створив Славомир, це завдало серйозної шкоди. Адже ми вже жили у світі, де жінки отримували вищу освіту, здобували професії і самостійність, а чоловіки нашої сім'ї ментально, на жаль, так і не змогли цього прийняти.

Помер Олександр Павлович Божко в 1965 році у віці 68 років від раку крові. Похований у Цебриковому. У пам'ятник на могилі вмурований невеличкий мармуровий барельєф-автопортрет, виготовлений небіжчиком за життя. Наша бабуся Тося, доки була при силі, щороку їздила провідати могилу чоловіка.

Можливості написати про чотирьох сестер Якова Потапчука, до яких дійшла черга, я завдячую передусім троюрідній сестрі з Волинської області **Ірині Ковтун**. Вона розповіла все, що знала сама, ще й взяла в старенької тітки інтерв'ю і надіслала мені запис.

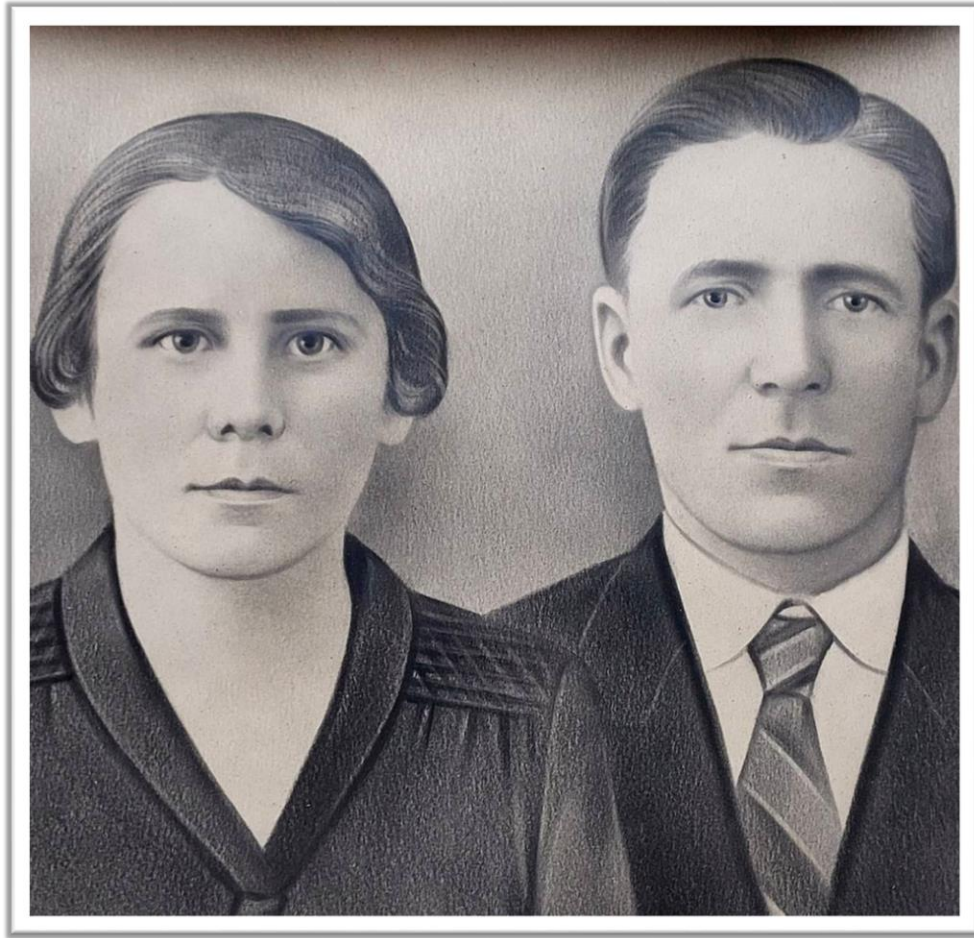
МАРЕНКОВИ

Потапчук Федора Михайлівна (1901 – 1982) + Мороз (Маренковський, Маренков) Василь Іларіонович (1894 – 1962) = сини Микола та Іван, донька Надія (1928 – 2014)

Старшою з дочок Михайла та Павлини Потапчуків була **Федора Михайлівна Потапчук** орієнтовно 1899 року народження. Ще коли сім'я жила в Сибіру, Федора вийшла заміж за росіянина, уродженця Калінінської області **Василя Мороза**. Це – одна із версій одруження Федори і Василя, розказана моїм батьком Славомиром. Друга, і, схоже, ближча до істини, стала відома нещодавно від онука Маренкових Михайла Степанюка. Він зауважив, що з Василем Морозом Федора Потапчук познайомилася в Костомолотах. У селі знаходився табір російських військовополонених, і Василь був одним із них. А Федора носила полоненим їжу. Молоді люди сподобались одне одному, а оскільки тих, хто знайшов собі наречену, з табору випускали, тож вони й вирішили одружитися.

У Костомолотах місцеві чиновники замінили Василеве прізвище на "більш підходяще" для Польщі й записали його

Маренковським. А ще пізніше в Україні чоловік став **Маренковим.**

Федора і Василь Маренкови

За те, що Федора вийшла заміж за росіянина, батько Михайло не дав їй землі, якою наділяв доньок у якості посагу. Але Федора від цього не постраждала. Вона добре опанувала професію швачки і так гарно шила, що дохід мала більший, ніж ті, хто працював на землі. Обшивала мало не всі Костомолоти. В якості плати люди несли і харчі, і гроші. Василь теж не байдикував, був працюючим, і родина не бідувала. В Рожищі Василь збудував для своєї сім'ї хату, в якій пізніше жила ціла купа його нащадків.

Василь та Федора Маренкови мали трьох дітей – Миколу, Івана, Надію. Їх Василь любив і не ображав. Навіть коли був напідпитку. А оковиту він полюбляв і жінку, бувало, ганяв.

Пияцтво, зі слів його онуки Ірини, було єдиною вадою діда Василя. Помер він у віці 68 років від раку шлунка.

Федора Михайлівна Маренкова

А Федора жила ще довго. І шила, і город порала, і в хаті порядок тримала, й онуків гляділа, була дуже роботящою. Проте

закінчила земний шлях у муках. Спочатку перенесла важкий інсульт, після якого їй паралізувало один бік. Довго лежала, а коли нарешті почала вставати й ходити, все рвалася в Костомолоти. Одного разу вона невдало впала з високого ліжка і зламала стегно. Після того ще багато місяців

лежала і мучилась від пролежнів. Її доглядали молодша сестра Ольга та родичі, які мешкали з нею в одній хаті – донька Надія і онука Ірина. Прожила Федора Михайлівна 81 рік, похована в Рожищі.

Сини у Маренкових вирости високі,дебелі, проте обоє померли не своєю смертю. **Микола** одружився на польці й жив із нею у Гданську. В родині підростало двоє дітей. Переповідали, що главу сім'ї ще молодим під час сварки, можливо, через якесь необережне висловлювання, убили поляки. Відбулося це в період "зачистки" українців, коли в польському суспільстві культивувалася ненависть.

Іван жив у Рожищі, про нього казали, що був грамотний.

Життя закінчив молодим і неodrуженим, коли їхав у кузові вантажівки зі своїми колегами по праці. З якої причини виникла сварка – невідомо, але товариші на ходу викинули Івана з машини, він потрапив під колеса і трагічно загинув.

Подружжя Маренкових з родичами. Зліва направо сидять: Федора, її син Микола з Гданська, чоловік Василь, Поліна Дмитріюк; стоять: Надія Степанюк, Іван Дмитріюк, Володимир Савчук, Ольга Потапчук

Донька Маренкових **Надія Василівна** була наймолодшою дитиною в сім'ї, народилася в 1928 році в Костомолотах. Школу закінчувала під час німецької

окупації, тож атес-тат мала зі свастикою. Коли родина переїхала в Україну і Надя пішла працювати в банк, то побоялася показувати той німецький документ. Отож мусила йти вчитися у вечірню школу, де й отримала вже радянське свідоцтво про повну середню освіту. Професію бухгалтера освоїла на робочому місці. До самої пенсії Надія працювала в банку. Здобутий за роки досвід дозволив їй обіймати посаду заступника головного бухгалтера.

Творчим захопленням жінки було в'язання – вона дуже любила плести крючком серветки, і в домі їх було багато. Уміла робити й інші корисні речі. Наприклад, подушки. Дві великі пір'яні подушки Надія Василівна зробила й подарувала мені на 18-річчя, як своїй хрещениці. Зараз мені 62, а я й досі користуюсь тими подушками. Я їх давно переробила на кілька невеликих, періодично здаю на чистку, і вони мені служать як пам'ять про мою хрещену матір.

Насамкінець додаю, що сестри Потапчуківни – Федора і Ольга, а також Федорина донька Надія були чудовими кулінарками. Знали чудові рецепти різної випічки і часто щось випікали; виготовляли м'ясні вироби, зокрема, ковбаси й сальтисони і взагалі смачно готували. Коли мені траплялося бувати в їхньому домі, я завжди звертала увагу на те, що таких страв, як у них, я ніде раніше не їла. Пригадую, зокрема, якусь неймовірно смачну випічку і фляки (тушковані шматочки коров'ячого шлунка).

САВЧУКИ

Потапчук Єлизавета Михайлівна (1903 –1991) + Савчук Омелян Матвійович (1907 – 1986) = сини Володимир (1926 – 2004), Євген (помер маленьким) та Валентин (1934 – 2019)

Єлизавета Михайлівна була другою донькою Михайла та Павлини Потапчуків. Цікаво, що вона мала кілька варіантів свого імені. У Польщі була записана як Ельжбета (це польське звучання імені Єлизавета), а рідні називали її Ажбита. На Волині вона до кінця своїх днів була Лізою.

Заміж дівчина вийшла за кого віддали, і пару їй обрав батько. Нареченого звали **Омелян Матвійович Савчук**. Його родина в 1914-му теж була вивезена з Костомолот у російський Сибір на Іртиш і там від голоду й холоду вся вимерла. Один Омелян тільки й вижив. Хлопця-сироту забрали в притулок, але він звідти втік і якимись правдами-неправдами (уявіть відстань!) дістався Костомолот, куди вже повернулися евакуйовані в Росію односельці.

– Казав, що в нього навіть штанів нормальних не було, лише подерті. Коли дорогою стрічав людей, то присідав, щоб вони не бачили його голого заду, – згадала Омелянова невістка Людмила Савчук.

Повернувшись у Костомолоти, бідний хлопець не знав, куди пристати і як далі жити. В селі зарекомендував себе роботягою, і добрі люди порадили йому йти до Михайла Потапчука. Мовляв, у нього 4 дочки, може, якусь тобі віддасть. Омелян пригледів собі моторну Гандзю та й пішов свататись. А Михайло йому:

– Гандзю в мене будь-хто візьме, а ти, як хочеш, то бери Ажбиту. Дам їй у посаг землі та корову та й будете господарювати.

Омелян з Лізою одружилися в 1925 році. Обзавелися хазяйством і жили в Польщі аж до переселення в Україну.

Родичі переповідали, що дружина все життя керувала чоловіком-приймаком, проте Омелян не ображався. Був радий, що одруження на Лізі дозволило йому стати господарем.

Савчуки Ліза та Омелян, сидить – їхній син Валентин

Переїзд Савчуків із Цебрикового до Рожища був дуже важким. Тому що їхали вони возом, запряженим коником і навантаженим своїм нехитрим скарбом, а самі йшли пішки. Дорогою їли те, що прихопили з собою, а коли харчі закінчились, то не гордували допомогою добрих селян, які зустрічалися їм на шляху. В кінці серпня виїхали з Одещини і лише в жовтні прибули на Волинь. Жили спочатку в селі Кременець, згодом – у родички Ольги Куяви в Рожищі, а потім винаймали квартиру, аж доки не збудували свою хату.

Сестри Єлизавета Савчук і Федора Маренкова

Щоб отримати землю під будівництво житла, Омелян пішов працювати у колгосп. Був такий бідний, що навіть взутись на роботу не мав у що. Обмотував ноги ганчірками і йшов. За якийсь час отримав 30 соток землі. Поїхав у с. Човницю Ківерцівського району, купив там клуню, перевіз у Рожище і на її основі власноруч збудував двокімнатну хату з кухнею. Допомагати чоловікові було нікому, тож можна уявити, яка важка робота лежала на його плечах.

Не встиг Омелян порадіти власному гніздечку для своєї родини, як дружина запропонувала:

– Меляне, а давай-но тепер заберемо до себе мою сестру

Гандзю. Вона вдова, сама з двома дітьми на хуторі, хто їй допоможе?

Омелян спочатку не хотів, та скоро мусив погодитись. За кімнату в новій хаті Гандзя дала Савчукам скількись там мішків жита.

Взагалі, судячи з розповідей родичів, Омелян (у родині його звали Меляном) був дуже працьовитою і доброю людиною. Коли настав час забирати з Цебрикового наймолодшу жінчину сестру Олю, він і по неї поїхав. Так усі чотири сестри Потапчуківни зібралися в Рожищі в одному місці, де й жили поруч до кінця своїх днів.

Стоять: Єлизавета Савчук, її син Валентин та сестра Федора. Сидять Василь Маренков з онуком Толіком Степанюком

У Лізи й Омеяна Савчуків народилося троє синів: **Володимир, Євген та Валентин**. Середульший помер маленьким, а двоє інших вирости достойними людьми, здобули освіту, створили сім'ї.

ГРИШКИ

Потапчук Ганна Михайлівна (1906 р. н.) + Гришко Степан = сини Іван та Павло (1931 р. н.) і донька Віра

Третю дочку Михайла і Павлини Потапчуків звали **Ганна** (проте в родині я чула, що її називали Гандзя). Народилася вона в **1906 році**. Ще в Костомолотах вийшла заміж за, ймовірно, вдівця Степана Гришка, народила синів Івана та Павла і доньку Віру. Окрім того, в родині зростав Степанів син від попереднього шлюбу Сергій. Чоловік Гандзі працював на залізниці, десь упав у холодну воду, застудився і помер ще в Польщі. За іншим переказом, Степан захворів на туберкульоз після того, як перейшов холодний брід. Втратила Гандзя і єдину доньку, а от у якому віці, родичі не пам'ятають.

Ганна рано овдовіла, і після переселення на Волинь, де все треба було починати з нуля, їй самій з трьома дітьми велося нелегко. Як було зазначено вище, до себе у новозбудовану хату її забрали Ліза й Омелян Савчуки. Коли вони в тому ж дворі звели собі сучасний цегляний будинок, Гандзя викупила в них старий і вийшла заміж за вдівця Миколу Козачука з п'ятьма чи шістьма дітьми. Не побоялася прийняти до себе чималу родину. З батьком, правда, на той час жили уже не всі діти, дехто був дорослим і самостійним. І все ж можна уявити, якою величезною була родина Ганни і скільки роботи довелося переробити цій жінці. А вона, за спогадами, була трудягою. Микола Козачук, казали родичі, був їй добрим чоловіком і вірним до кінця – не один рік доглядав Гандзю, коли вона була вже немічною. Сини Ганни і Степана Гришків вирости і пішли кожен своїм шляхом.

ПОТАПЧУК Ольга Михайлівна

І насамкінець – про четверту доньку нашого прадіда, яка все життя, як і я, носила дівоче прізвище.

Ольга Михайлівна Потапчук (1913 – 1986) була на 16 років молодшою за свого брата Якова, наймолодшою з чотирьох сестер і найосвіченішою з них. Вона закінчила гімназію, а опісля – бухгалтерські курси, на той час мала хорошу освіту, до того ж, знала німецьку мову. В Польщі, а пізніше в радянській Україні Ольга до самої пенсії працювала бухгалтером, у Рожищі – в заготконторі, всі роки на одному робочому місці.

Ольга Потапчук у 18 років

Під час Другої світової війни у Білій Під-лясці Ольга потрапила в облаву, була схоплена фашистами і відправлена в Німеччину на примусові роботи. Там дівчина разом з іншими молодими українцями працювала на кондитерській фабриці. Жила відносно вільно й через деякий час навіть отримала відпустку. Поїхала додому в Польщу й ризикнула в Німеччину не повертатися –

остарбайтерство навіть на "солодкому підприємстві" вочевидь

солодким не було.

*Ольга Потапчук на роботі
в Німеччині*

– Польських українців німці вважали "нейтральними" й тому ставились до нас краще, ніж до етнічних поляків, – розповідав про тітчине остарбайтерство наш батько Славомир Якович. – У Німеччині наші мали право ходити в гості й кінотеатр. А полякам це не дозволялося. Так само, як і українцям з іншого берега Бугу. Поляки й радянські українці мушили носити нашив-ки з літерою "О" – "остарбайтер" (східняк), а тьотя Оля не носила. Спочатку вона працювала на поміщика,

виконувала незвичну для себе важку роботу. А потім її перевели на кондитерську фабрику. Коли тьотю Олю відпустили додому у відпустку, вона привезла таких цукерок, яких ми зроду не їли (їх дали на фабриці на гостинець). Але більше вона туди не поїхала і стала переховуватись. Та її не шукали, і все обійшлося.

Ольга Потапчук

Ольга Михайлівна єдина з чотирьох сестер не вийшла заміж. У Рожищі вона жила з сестрою Федорою. Я пам'ятаю їх бабусями, котрі удвох мешкали в старій хаті. Тьотя Оля була любителькою "тихого полювання" і в пошуках грибів не боялася сама ходити великим лісом.

Оскільки власної родини жінка не мала, то багато часу приділяла нащадкам Федори.

– Я пам'ятаю, що коли мій брат Толік переписувався з дівчиною з Німеччини, тьотя Оля перекладала її листи і його відповіді на них. Переписка велася в рамках такого собі Клубу інтернаціональної молоді. А взагалі вона всіх нас і гляділа, і в школі допомагала вчитися, і в ліс водила. Мама ходила на роботу, бабуся – то шила, то на городі, а тьотя Оля, вважай, нас усіх вигляділа, – поділилася спогадом Ірина Степанюк.

Ольга Потапчук з родичами. Дорослі з дітьми зліва направо: Таїса Гаркавенко з сином Толіком, Людмила Савчук з донькою Оксаною, Ольга Потапчук з Олею Потапчук і Толіком Степанюком, Надія Степанюк з донькою Іринкою на руках та сином Михайлом

Окрім невеличкої бухгалтерської зарплати, Ольга Михайлівна мала додатковий дохід і завдяки йому все життя ще й матеріально допомагала родичам. Гроші підзаробляла пере-продажем імпортих товарів. Вона частенько їздила до родичів, які залишилися в Польщі, затоварювалась там

гарними й дефіцитними в радянській Україні речами і продавала їх знайомим у Рожищі. Родичам вона їх дарувала. Навіть мені й моїй сестрі дещо перепало. Пам'ятаю про відрізи шикарної, ніби перламутрової індійської трикотажної тканини на сукні. Ми їх потім самі собі пошили. Свою золотаву сукню я носила дуже багато років, кілька разів перешивала. Ох і якісна ж була тканина! Ту сукенку я й досі зберігаю як добру пам'ять про турботливу батькову тітку.

Померла Ольга Михайлівна 73-річною від другого інфаркту, похована в Рожищі.

З історії Рожища

Рожище – одне з найдавніших міст Волині, тривалий час – районний центр, а з 2020 р. – адміністративний центр Рожищенської територіальної громади Луцького району, яка об'єднує 37 населених пунктів. Розташоване за 22 км від обласного центру над річкою Стир. За різними оцінками, в 2019 р. місто налічувало 13 – 13,5 тис. жителів.

Перша письмова згадка про Рожище датується 1322 роком, коли луцький князь Любарт Гедимінович подарував містечко соборній церкві Івана Богослова, яка стояла в Луцькому замку.

Назва міста, за різними версіями, походить від слів "роща" (невеликий листяний ліс), "р'жище ("житня нива"), "ріг" або "рог", "ровище".

В 1567 році польський король Сігізмунд Август надав місту Магдебурзьке право (право на самоврядування).

Після Люблінської унії 1569 року Рожище, як і весь край, відійшло до складу Речі Посполитої. Волинь тоді стала називатися Волинським воєводством. Після третього поділу Польщі в 1795 році Рожище в складі Південно-Західного краю стало частиною Російської імперії.

Упродовж століть Рожище було багатонаціональним

містечком. Поруч з українцями тут проживали поляки, євреї, була також німецька община. Німецькі колоністи поселились на Волині поруч із Рожищем в 1830-х роках. Вони заснували кілька суконних фабрик і започаткували виробництво сукна на Волині. Підприємства були розташовані в колонії Вовнянка і зараз це – один із районів Рожища. Німецька громада в місті проживала до початку Другої світової війни в 1939 році.

Численним було тут і єврейське населення. Рожище навіть вважалося єврейським містечком. Адже представникам цієї нації належала велика кількість магазинів і виробництв. Значна частина євреїв була знищена під час німецької окупації, коли в 1942 р. було створене й ліквідоване місцеве гетто.

У другій половині ХІХ ст. Рожище, як і весь край, охопила хвиля індустріалізації. В 1873 році в місті почали будувати одну з перших на Волині залізниць та залізничну станцію. На той час у Рожищі діяло 20 суконних фабрик, консервний, цегельний, пивоварний, винокурний заводи, фабрики гнутих меблів, залізних ліжок, кілька кравецьких майстерень.

За свою історію Рожище відчуло на собі майже всі військові конфлікти, котрі зачепили Волинь. Серед найбільших були Національно-визвольна війна середини ХVІІ ст., Північ-на війна початку ХVІІІ ст., війна з Наполеоном у 1812 році, Перша та Друга світові війни. Пояснюється це розташуванням міста поруч із великою річкою Стир, що у військових діях завжди була стратегічним об'єктом.

Як у давні часи, так і сьогодні, мешканці Рожищенської громади прагнуть жити й працювати вільно на рідній землі, у незалежній державі. Тому брали активну участь у Помаранчевій революції 2004 року та Революції Гідності 2013 – 2014 років. Багато жителів Рожищенської ТГ стали на захист Вітчизни в російсько-українській війні ще з 2014-го року й донині воюють із російським агресором.

Післямова

Ну що ж, дорогі читачі, на цьому я й зупинюся. Бо, як зрозуміла під час роботи над твором, кінця сімейним розповідям і поправкам до них немає, а мені ж треба рухатися далі і встигнути видати книжку, допоки є така можливість. Бо зараз на нашій землі йде війна, якої світова історія ще не знала й людство досі не бачило. Перш за все, вона спрямована на знищення незалежної Української держави і українців як нації загалом. Крім того, в процесі бойових дій нашу благодатну й багатющу землю перетворено на полігон з утилізації застарілої зброї та військової техніки, яких у світі накопичилося ней-мовірно багато, та місце випробування новітніх озброєнь і методів ведення війни. І ми, на жаль, самі в цьому винні. Бо дозволяли маніпулювати собою і продавалися всім, хто пропонував гроші, не переймаючись ні походженням останніх, ні намірами "щедрих" політиків. А ще здебільшого мовчки погоджувалися з різного штибу неподобствами, беззаконням, корупцією, розкраданнями і пристосовувалися до них, долучаючись. Війна почалася, коли суспільство і породжена ним влада досягли найвищої точки деградації й деморалізації, бо інакше й не могло бути.

Принагідно хочу звернути увагу на ще один вкрай небезпечний аспект великої російсько-української війни: двоногі істоти, які її розв'язали (називати їх людьми язик не повертається), не спроможні усвідомлювати, якої катастрофічної шкоди вони завдають довкіллю і всьому живому на землі, в тому числі й людині як біологічному виду. Адже коли все дов-кола палає, в атмосферу виділяються мільйони тонн чадного газу й токсичних речовин. Вони посилюють парниковий ефект, повертаються на землю з дощами, забруднюють ґрунти, підземні води і повітря, отруюють усе живе.

Глобальне потепління планети відбувається

катастрофічними темпами, природні катаклізми все частіше виникають у різних куточках планети та, схоже, нікому до цього немає діла. Жодного всесвітнього екологічного саміту за останні роки жодна держава не скликала, ніхто не намагається переконати "сильних світу цього" в необхідності докласти всіх можливих зусиль для припинення гарячих війн на планеті й зупинки чергового витка гонки озброєнь. Екологічними проблемами переймаються лише фахівці-екологи та екологічні активісти, яких не надто помітно у вирі глобальних подій, хоча перейнятися давно пора політикам. Тому що існування людської цивілізації – під великою загрозою. Це, вважаю, тому, що гроші й матеріальні цінності, відірваність від землі-годувальниці й природного середовища настільки деформували свідомість і мислення *Homo sapiens* (людини розумної), що вона перестала дбати про свій єдиний у Всесвіті дім, яким є наша Земля, а отже й про саму себе.

В таких невеселих роздумах я спостерігаю за тим, що відбувається, і водночас намагаюся залишатися оптимісткою. Інакше б цієї книжки не писала. Отож, сподіваюся, що наші нащадки все ж народять і виростять дітей, які будуть розумнішими за нас і визначать для себе інші цінності, житимуть у гармонії з природою, з любов'ю в серцях, у мирі та радості. Після Руїни завжди настає Відродження, і цього разу теж так буде!

Від глобальних переживань повертаюся до Історії нашого роду. Коли я писала її, то старалась мінімізувати або пом'якшити негатив у біографіях. Тому що одні "рецензенти" казали, що нащадкам буде неприємно читати про якісь поведін-кові недоліки своїх предків. Дехто просив викинути з тексту неприємні нюанси своєї власної біографії. Інші, розповідаючи про рідних, згадували виключно хороше.

Я зважала майже на всі прохання родичів, але про свою родину писала й не надто красиву правду. Тому що, вважаю,

історія має бути чесною. Люди – істоти недосконалі, й ідеальних з-поміж нас немає. А людське життя з одного боку – чор-но-біло-смугасте, з іншого – яскраве і різнобарвне. Якби ж я писала книжку тільки "рожевою фарбою", вона була б неправ-дивою і нецікавою.

Отже, кілька слів про те, що викидалося або пом'якшувалось. Передусім це пияцтво і алкоголізм. Згубних звичок, на жаль, у роду було значно більше, ніж тут згадується. Комусь щастило їх позбутися, а декому вони навіть коштували життя. Траплялися також випадки подружньої зради, які впливали на стосунки в родині, завдавали партнеру болю, а то й доводили до розлучення. Були й негідна поведінка і традиційно українська сімейна гризота.

На протипагу неприємним життєвим нюансам, пов'язаним із особливостями людських характерів, акцентую на спільних для багатьох родичів рисах, якими можна пишатися. Це – доброта, людяність, працьовитість, чесність, порядність, відповідальність, розум та мудрість, турботливість і взаємодопомога, оптимізм, вміння прощати, почуття гумору...

Рід наш, дякувати Богу, не обривається, малеча народжується, росте красива, розумна й талановита, і життя продовжується. Вірю, що так буде й надалі!

P.S. У книзі використані світлини із сімейних архівів та соціальних мереж.

Щира подяка родичам, які знаходили час і можливість почитати надісланий на погодження текст, уточнювали і вносили правки, відповідали на запитання й доповнювали, давали інтерв'ю, надсилали фотографії, одним словом – допомагали і робили свій корисний внесок. Ми написали цю книгу разом!

Чернігів, жовтень 2022 р. – жовтень 2024 р.

Літературно-художнє видання

Потапчук Наталія Славомирівна

**ІСТОРИЯ НАШОГО РОДУ.
СІМ ПОКОЛІНЬ**

Редакція автора	Наталії Потапчук
Коректура	Галини Андрусенко
Комп'ютерна верстка	Катерини Гузь
Дизайн обкладинки	Владислава Потапчука

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. – 15,11
Тираж 20 пр.